

Underlag till landstrategi för Kenya

Resultatanalys Kenya

Budgetåren 1995–1998

Sida

STYRELSEN FÖR INTERNATIONELLT
UTVECKLINGSSAMARBETE

Avdelningen för Afrika

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. RESULTATANALYS KENYA.....	1
2. ÄMNESMÄSSIG RESULTATANALYS.....	9
2.1. STÖD TILL HÄLSOSEKTORN	9
2.2. STÖD TILL MARK- OCH VATTENVÅRD	15
2.3. STÖD TILL VATTEN OCH SANITET PÅ LANDSBYGDEN	21
2.4. STÖD TILL LANDSBYGDSVÄGAR.....	26
2.5. DEMOKRATI OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER.....	30
2.6. ÖVRIGT	33
2.6.1 Personal- och konsultfond.....	33
2.6.2 Enskilda organisationer	33
2.6.3 Urban utveckling.....	33
2.6.4 Regionalt kultur- och mediasamarbete.....	34

RESULTATANALYS AV UTVECKLINGSSAMARBETET MED KENYA, 1995-98

1. Resultatanalys Kenya

Enligt landstrategin för perioden juli 1995 - december 1998 ska det svenska biståndet stödja en demokratisk samhällsutveckling, förbättra de fattigas villkor samt bidra till ett hållbart utnyttjande av naturresurser och miljö. Det landrambaserade samarbetet är huvudsakligen koncentrerat till sektorerna *hälsovård, mark- och vattenvård, vatten och sanitet* samt *landsbygdsvägar*. Programmen är inriktade på landsbygdsbefolkningen och bygger på ett aktivt folkligt deltagande. Utöver dessa sektorprogram lämnas stöd till en personal- och konsultfond. Utanför landramen har Sverige genom Sida på olika sätt stött insatser inom bland annat demokrati, mänskliga rättigheter, jämställdhet, miljö, forskning, kultur och media. Vidare är Kenya en av de största mottagarna av stöd via svenska enskilda organisationer enligt 20/80-modellen.

Tabell: Utbetalningar inom biståndssamarbetet med Kenya juli 1995 - december 1997 (tusen SEK):

	<i>Insats/Sektor</i>	<i>1995</i>	<i>1996</i>	<i>1997</i>
Landram	Hälsovård	31879	36160	18658
	Markvård	18529	19425	10643
	Vatten/Sanitet	21616	15549	18071
	Landsbygdsvägar	14517	18438	4453
	P/K-fond	940	1256	1175
	Totalt Landram	87481	90837	53000
Utanför Landram	Demokrati/MR	1966	3334	10476
	Svensk Ensk Org.	26779	27471	40912
	Humanitärt	1637	837	2650
	Totalt Kenya	117863	122479	107038

Analysen av utvecklingssamarbetet under den gångna landstrategiperioden visar att **programmen är kostnadseffektiva och väl svarar mot målen i landstrategin och Sidas handlingsprogram**. Den visar också att stödet verkligen når ut till fattiga människor på landsbygden. *Mark- och vattenvårds- och Vatten och sanitetsprogrammen* är i hög grad inriktade på miljö och ett hållbart utnyttjande av

naturresurser. Stödet till mänskliga rättigheter och demokrati har ökat under strategiperioden med insatser inom både medborgarutbildning och genomförande av allmänna val. Rättighetsfrågor har också börjat införlivas i sektorprogrammen.

Merparten av det svenska landramsbaserade stödet kanaliseras genom statliga myndigheter, även om andelen som betalas ut via olika enskilda organisationer ökat framför allt inom vatten- och sanitetsprogrammet. Samtliga program planeras och genomförs av kenyaner, med endast begränsad rådgivning från externa konsulter och kontraktsanställd personal. Även om brister i den finansiella kontrollen har påvisats i några enskilda fall, är den samlade bilden av revisioner och utvärderingar att det svenska stödet når ut till olika målgrupper på avsett sätt.

Under 1960- och 70-talen var Kenya en betydande mottagare av svenskt bilateralt bistånd och Sverige var också en av landets största givare. Därefter har Sveriges roll minskat, särskilt påtagligt under 1990-talet då den svenska landramen för Kenya sjönk från 150 mkr 1990/91 till 65 mkr 1996. Minskningarna förorsakades av oro beträffande såväl den ekonomiska som politiska utvecklingen i landet. Den minskade landramen förändrade inriktningen på det svenska utvecklingssamarbetet i flera avseenden. Sektorer som undervisning och småindustri fasades tidigt ut och stödet koncentrerades de nuvarande huvudområdena. Samtidigt ändrades formerna för samarbetet i riktning mot enkel teknologi samt mobilisering och kunskapsuppbyggnad på lokalnivå. Genom dessa förändringar når svenskt stöd, trots nedskärningarna, årligen närmare en miljon kenyaner med påtagliga förbättringar i deras vardagsliv som resultat. De förändrade samarbetsformerna har också ökat det svenska stödets fattigdomsorientering även om ytterligare arbete återstår i detta avseende.

I samarbetet med Kenya finns något av en paradox. Trots de allmänna bristerna i ekonomiskt styrelseskick och socio-ekonomiska förhållanden, kan svenskt stöd lämnas med goda resultat. Inriktningen på enkel teknologi och folklig mobilisering på lokal nivå är en viktig orsak, eftersom landsbygdsbefolkningens möjligheter att styra användningen av stödet till sin egen direkta nytta ökat. Dessutom har betydande tid och resurser lagts på att utbilda statstjänstemän verksamma inom de Sida-stödda programmen, vilket har resulterat i en ovanligt hög grad av motivation och engagemang. Slutligen har formerna för planering och styrning inom berörda ministerier gradvis förbättrats.

Såväl direkt som indirekt fattigdomsbekämpande insatser ingår i det svenska stödet. Hittills har direkta insatser dominerat men på senare tid har kompletterande indirekta insatser blivit vanligare, t ex genom medverkan i policydialog på sektornivå. I denna dialog har Sverige särskilt betonat fattigdoms-, gender- och rättighetsfrågorna. Indirekt

påverkan sker också genom den övergripande dialogen samt genom de ökande insatserna inom demokrati och mänskliga rättigheter.

Trots de goda resultaten på programnivå finns det **faktorer som begränsar den slutliga nyttan av stödet**. En sådan faktor är den allmänna socio-ekonomiska miljön. Studier av markvårdsprogrammet visar således att brister i regelverk och fysisk infrastruktur hämmar böndernas möjligheter att öka sina inkomster med hjälp av de metoder som de lärt sig via programmet. För att komma tillrätta med dessa problem krävs en politisk kursändring till förmån för genuint utvecklingsarbete från statens sida.

En andra hämmande faktor är de brister som finns inom de statliga budget- och betalningssystemen, vilket har lett till påtagliga förseningar i genomförandet av de program där stödet kanaliseras via statens ordinarie kanaler, dvs alla program utom vatten- och sanitetsprogrammet. Först på senare tid, och efter starka påpekanden från svensk sida, har vissa åtgärder för att komma till rätta med problemen vidtagits. Det förefaller också finnas en ökande förståelse för att en genomgripande förändring av systemen måste till. En flerårig dialog med Sverige i dessa frågor har bidragit till denna växande insikt.

Det totala biståndet till Kenya uppgick 1996 till USD 623 miljoner, en minskning med drygt 7 % från 1995 års nivå på USD 672 miljoner. Slutgiltiga siffror för 1997 föreligger ännu inte men preliminära uppgifter tyder på en ytterligare minskning, inte minst som en följd av IMF:s beslut att säga upp ESAF-avtalet. Bilateral givare svarade 1996 för 58% av det totala biståndet, multilaterala för 39% och NGOs för 3%. Japan är den största bilaterala givaren följt av Tyskland, Storbritannien, Holland, Sverige, Danmark och USA. Störst av de multilaterala är Världsbanken följt av EU, WFP, UNHCR, UNFP och UNDP.

Hälsosektorn är den största sektorn inom landramssamarbetet och dess relativa vikt har ökat under 1990-talet. Totalt anslogs 110 mkr för perioden 1 juli 1995 till 31 december 1998. Av dessa medel hade sammanlagt 90 mkr betalats ut per 31 augusti 1998. Målet med stödet är att få till stånd förbättrad folkhälsa bland landsbygdens fattiga, särskilt barn och kvinnor. Delinsatserna avser *sexuell och reproduktiv hälsa, omgivningshygien, vidareutbildning av hälsopersonal; planering och uppföljning, primärhälsovård och institutionssamarbete mellan Moi och Linköpings universitet*. Delar av stödet har nationell täckning (sexuell och reproduktiv hälsa samt vidareutbildning) medan omgivningshygienprogrammet täcker de två folkrikaste provinserna (mer än 40% av befolkningen). Primärhälsovårdsprogrammet genomförs i åtta distrikt (i tre provinser) med en befolkning om ca 4,2 miljoner. Sverige är en mycket aktiv dialogpart i den reformering av hälsosektorn som inleddes 1993. Reformprocessen går emellertid inte framåt såsom vore önskvärt, i stor

utsträckning till följd av bristande politisk vilja och ledning från kenyansk sida.

Förutom en rad utvärderingar/uppföljningar av enskilda komponenter under avtalsperioden gjordes en sammanfattande utvärdering av stödet under 1998. Utvärderingen visar att det finns ett fortsatt behov av externt stöd till sektorn och att det svenska stödet ligger väl i linje med Kenyas nya hälsovårdspolitik, d.v.s. ett utbud av hälsotjänster till invånarna till en förhållandevis låg kostnad och baserat på deras behov och levnadsvillkor. Insatserna når de avsedda målgrupperna även om det är svårt att visa på långsiktiga effekter eftersom kvalitativa data i stor utsträckning saknas. Utvärderingen visar också att det finns ett tydligt kenyanskt ägarskap för de olika delprogrammen. Detta, i kombination med programmens utformning, ökar förutsättningarna för att de ska kunna fortsätta också då det svenska stödet upphört.

En revision av hälsoprogrammet genomfördes nyligen på svenskt initiativ. Revisionen visar att det i delar av hälsostödet förekommit brister i rapportering och kontroll. Rena oegentligheter påvisades i några fall. Stödet genomförs med en enda svensk stationerad vid ministeriet och de administrativa och personella resurser som tas i anspråk för att genomföra aktiviteterna är kenyanska, vilket ökar förutsättningarna för en hållbar utveckling, men samtidigt ökar risken för sådana oegentligheter som påpekats i revisionen. Bland ministeriets åtgärder för att komma tillrätta med de påvisade problemen märks att en del tjänstemän har avstängts i avvaktan på ytterligare utredning och polisanmälan. En omfattande generell åtgärdsplan håller dessutom på att upprättas. Trots de påvisade bristerna inom enskilda delprogram kan det konstateras att ministeriets egen rapportering och uppföljning av det svenska stödet kvalitativt förbättrats under senare år.

Utvecklingssamarbetet mellan Sverige och Kenya inom naturresurssektorn har pågått de senaste 30 åren. En stor del av det svenska stödet har gått till **mark- och vattenvård**, ett program som startade 1974 och till en början var koncentrerat till några få försöksdistrikt. Under årens lopp har stödet gradvis kommit att innefatta hela landet. Det svenska stödet för perioden 1 juli 1994 - 30 juni 1998 uppgick till totalt SEK 85 miljoner varav 83 miljoner betalades ut.

Stödet till markvårdsprogrammet är fattigdomsinriktat i meningen att det riktas mot fattiga befolkningsgrupper på landsbygden. Resultatredovisningar och utvärderingar visar också att stödet i många avseenden varit effektivt. Sedan dess början har ca 1,5 miljoner småbruk runt om i landet nåtts av programmet med betydande produktions- och produktivitetssökningar som följd. Utan tvivel hade levnadsomständigheterna för flertalet av dessa människor varit betydligt sämre utan programmet.

Under 1998 års första hälft genomfördes en oberoende studie - "Impact Assessment Study, NSWCP, September 1998 - i syfte att bedöma vilka effekter och resultat insatserna haft. Studien visar bl. a att programmet har varit effektivt när det gäller att bekämpa erosionen och att markvårdsinsatserna starkt bidragit till förbättrade produktionsresultat för småbrukarna. Som en följd av insatserna beräknas majsskördarna öka med ca 50% och bönskördarna med ca 65%. Också animalieproduktionen har förbättrats genom bättre djurhållning och plantering av betesgrödor. Dessutom har trädplantering på småbrukarnas gårdar gynnats.

Inom programmet har en framgångsrik metod för mobilisering och folkligt deltagande utvecklats. Metoden har bedömts som så lyckad att den kommer att stå modell för all statlig rådgivningsverksamhet inom jordbrukssektorn i framtiden.

Trots de påtagliga framstegen kan det konstateras att den ökade produktionen inte lett till generellt höjd levnadsstandard inom småbrukshushållen. Orsakerna är bl.a. befolkningstillväxten, inflation, höjda priser på insatsvaror, allmän nedgång i priserna på jordbruksprodukter, förfallande infrastruktur samt brister i regelverk, institutioner och finansiell kontroll på central nivå. Utvecklingen inom programmet visar således att framgångar på programnivå har begränsat värde om de inte kompletteras med stödjande åtgärder på en övergripande nivå. Inom programmet har insikten om dessa begränsningar bland annat lett till planer på att utbilda bönderna om deras rättigheter i olika sammanhang.

Brister i statens betalnings- och rapporteringssystem har under de senaste åren medfört allvarliga problem i genomförandet av programmet. Medel för fältverksamheten har inte nått ut till distrikten och långt färre bönder än planerat har kunnat nås. Som en följd av upprepade starka påpekanden från svensk sida utarbetade finansministeriet nya administrativa rutiner som infördes den 1 juli 1998. En förutsättning för fortsatt stöd är att dessa rutiner garanterar att stödet når ut till de enskilda bönderna på ett effektivt sätt.

Nyligen genomförda revisioner visar på fortsatta förbättringar i hanteringen av de finansiella resurserna. Påtaglig kritik riktades enbart mot en av de forskningsstationer som ingår i programmet. Fortsatta utbetalningar till stationen har stoppats och ett avbrytande av samarbetet övervägs.

Målet med **vatten- och sanitetsprogrammet** är att bidra till förbättrad folkhälsa och allmän socio-ekonomisk utveckling på landsbygden genom (1) minskad förekomst av sjukdomar relaterade till bristande vatten- och sanitetsförhållanden samt (2) genom att minska arbetsbördan för kvinnor, ungdomar och barn genom att öka deras tillgång till tjänligt vatten och godtagbara sanitetsförhållanden. Stöd ges dels till policyutveckling och

övergripande reformer av sektorn, dels till byggande av vatten- och sanitetsanläggningar på landsbygden. Under perioden 1 juli 1995 - 31 december 1998 beräknas 69 MSEK bli utbetalda. Allokeringen för motsvarande period var 62 MSEK. Budgetöverdrag har uppmuntrats för att använda outnyttjade medel från andra sektorer.

Vatten- och sanitetsprogrammet har under den nuvarande avtalsperioden utvecklats i mycket positiv inriktning. Ett förtroendefullt och nyskapande samarbete har upprättats. Kännetecknande är dels en inriktning på övergripande strategiska frågor, inklusive olika instrument för att reglera användningen av Kenyas knappa vattenresurser, dels utveckling av bättre och billigare metoder för befolkningen att skaffa sig tillförlitliga vatten- och sanitetsanläggningar. På det strategiska området har det svenska stödet bland annat bidragit till en ny officiell vattenpolitik, där statens och andra aktörers roller omdefinieras och lokalbefolkningens kontroll över vattenresurserna stärks. På det lokala planet har stödet medfört att mer än 250 000 människor fått tillgång till tjänligt vatten och bättre sanitära anläggningar. Inriktningen på småskaliga projekt som ägs, drivs och i ökande omfattning finansieras av lokala samfälligheter gör att programmet i många stycken tjänar som modell och föregångare för andra aktörer såväl i Kenya som i andra länder.

Medelsutnyttjandet inom vattensektorn ligger på en hög nivå dels därför att stödet lämnats utanför de ordinarie statliga betalningskanalerna, dels därför att det har haft en sammansättning som gjort det möjligt att omfördela medel till områden med högt medelsbehov, framför allt till projekt som genomförs via enskilda organisationer. Extern revision har bekräftat att den finansiella kontrollen fungerat tillfredställande.

Mellan 1987 och 1997 gav Sida stöd till **landsbygdsvägar** inom ramen för det nationella vägrehabiliteringsprogrammet "Minor Roads Programme" (MRP). Det svenska stödet koncentrerades till fem distrikt - Kiambu, Muranga, Nyeri, Kirinyaga och Kitui. Programmet baserades på arbetsintensiva metoder. Förutom av Sverige stöddes programmet av ett antal andra givare. Programmet omfattade i sin helhet ett område där ca 50% av landets befolkning bor och 75% av jordbruksproduktionen äger rum.

Målet med det svenska stödet var att bidra till social och ekonomisk utveckling på landsbygden genom att få till stånd framkomliga vägar samt ökad sysselsättning och därmed stimulera den lokala ekonomin. Av budgeterade 60 MSEK för perioden 1 juli 1993 - 30 juni 1997 har SEK 55,4 miljoner betalats ut.

Från en ekonomisk synvinkel är vägunderhåll mycket kostnadseffektivt. Ökad farbarhet på vägarna leder i kombination med lägre kostnader för reparationer och bränsle till lägre transportkostnader och stimulerar den

ekonomiska aktiviteten ute i distrikten. Eftersatt underhåll skapar också högre kostnader för vägreparationer på sikt. Arbetsintensiva metoder skapar sysselsättning och är billigare än teknologi- och utrustningsintensiva. Enligt ILO uppgår kostnaderna för arbetsintensivt vägunderhåll till endast 60% av kostnaderna för konventionella metoder. Dessutom visar studier utförda av "Transport Research Laboratory" i Storbritannien att programmet skapat förutsättningar för ökade transportmöjligheter till lägre kostnad. I områden där vägarna var rehabiliterade gick bussbiljettpriserna ner med ca 25% medan efterfrågan på dessa transporter ökade med 10-15%. Bussförbindelser upprätthölls också under regnperioderna när livsmedelsförråden vanligen är knappa och frekvensen av sjukdomar som dysenteri och malaria ökar.

Det är oftast svårt att isolera effekterna av ett förbättrat vägnät från andra faktorer men studier från Centralprovinsen, dit det svenska stödet koncentrerades, tyder på att programmet bidragit till ökad marknadsföring av jordbruksprodukter, förbättrad jordbruksrådgivning (eftersom tillgängligheten ökar), ökad användning av mediciner och handelsgödsel, förändrade konsumtionsmönster eftersom en större andel av hushållens inköp består av mediciner, transporter och livsmedel, samt en 20- till 30-procentig ökning av inkomsterna i hushåll där en medlem är anställd i programmet.

Inom landprogrammet ingår en **personal- och konsultfond** som dock inte utnyttjats i planerad utsträckning under analysperioden. Orsaken är att strukturreformer och studier kring dessa har försenats från kenyansk sida. Ett exempel är en insats för reformering av de statliga budget- och betalningssystemen, som fördröjts i flera år. Fonden har huvudsakligen använts för begränsade utbildningsinsatser.

Inom ramen för medel som delegerats till ambassaden har under perioden 1995/96 till 1997 stöd om 8,1 MSEK lämnats till **mänskliga rättigheter och demokrati** i Kenya. Därutöver har tillkommit ett extra anslag uppgående till SEK 6 miljoner för delfinansiering av ett nationellt valövervakningsprojekt i anslutning till de allmänna valen 1997. Totalt utbetalades under perioden 13,7 mkr (inkl valprojektet). De anslag som beviljats är baserade på en av ambassaden utarbetad strategi, "Demokrati och mänskliga rättigheter i Kenya - Lokal Strategi och handlingsplan 1995-1997". Stödet finansieras utanför landramen.

Målet för samarbetet är att bidra till att förbättra situationen vad gäller mänskliga rättigheter i Kenya, samt främja demokratiseringsprocessen. De främsta målgrupperna är landsbygdens fattiga befolkning, kvinnorna samt den politiskt aktiva befolkningen. Stödet kanaliseras i allt väsentligt via kenyanska enskilda organisationer, inklusive religiösa organisationer.

Under 1997 beviljades stöd uppgående till 5,2 mkr till ett tjugotal olika organisationer som bedriver ett trettiotal aktiviteter eller projekt. Vid årets slut hade totalt 4,1 mkr utbetalats. Alla projekt utom tre avslutades under året. Rapporteringen fungerar bra utom i enstaka fall, där upprepade påminnelser till organisationen i fråga varit nödvändiga. Fyra av organisationerna har utvärderats under året. I tre fall var utvärderingarna positiva och fortsatt stöd rekommenderades. Beträffande en framkom svagheter som i sin tur lett till en av flera givare stödd undersökning av organisationen. Denna undersökning visade att finansiell misskötsel förekommit och en grundlig revision av organisationen kommer nu att göras av samma givare.

Inriktningen på att särskilt tillgodose kvinnors behov har varit mycket tydlig i majoriteten av projekten. Det har också varit möjligt att i ökande grad styra stödet till aktiviteter på landsbygden. Sammanlagt har aktiviteterna direkt nått ut till nära 9 000 människor, varav ca 2/3 har varit kvinnor. Indirekt har stödet nått många fler, eftersom de personer som erhållit träning och utbildning i sin tur förmedlat sina nyvunna kunskaper vidare i samhället.

Mot bakgrund av att 1997 var ett valår har majoriteten av projekt som beviljats stöd fokuserats på medborgarutbildning, väljarutbildning eller andra aktiviteter i direkt anslutning till valförberedelserna. Det extra anslaget om 6 MSEK för delfinansiering av ett nationellt valövervakningsprojekt är särskilt intressant i sammanhanget. Detta projekt som var samfinansierat av fyra givare resulterade i att mer än 28 000 lokala valövervakare utbildades och bemannade så gott som alla vallokaler i landet. Projektet har utvärderats och bedöms ha varit mycket lyckat.

Effekterna av insatserna är svåra att mäta. Studier visar dock att den svenska strategin för stöd till demokrati och mänskliga rättigheter varit relevant, att Sverige har kunnat spela en aktiv roll i demokratiseringsprocessen och att det finns ett behov av fortsatt och intensifierat stöd till medborgarutbildning och MR-utbildning, särskilt på landsbygden och med inriktning på kvinnornas situation. Behovet av koncentration på kvinnornas situation framgår bl a av att antalet kvinnliga riksdagsledamöter efter det senaste valet förblev lågt, trots ett aktivt och välfinansierat stöd från många givare inom detta område. Det arbete och de resurser som satsats under de senaste åren torde ändå ha bidragit till att föra de kenyanska kvinnorna ett steg närmare ett jämställt samhälle.

Andra erfarenheter är att stöd på detta område via enskilda organisationer kräver ingående kunskaper om sektorns aktörer och att det är administrativt betungande. Vidare är en god samordning mellan olika givare viktig, vilket inte minst visas av det nyskapande och lyckosamma valövervakningsprojektet.

Stödet genom **svenska enskilda organisationer** är omfattande och utgår till en rad områden. Årliga seminarier i ambassadens regi hålls för att främja en gemensam svensk syn i samarbetet med Kenya. Vid dessa seminarier har frågor i anslutning till god samhällsstyrning, demokrati och mänskliga rättigheter kommit att få en alltmer central roll.

2. Ämnesmässig resultatanalys

2.1. STÖD TILL HÄLSOSEKTORN

Hälsosektorn är den största sektorn inom landramssamarbetet till Kenya och dess relativa vikt har ökat under 1990-talet. Totalt omfattade stödet SEK 110 miljoner under perioden 1 juli 1995 till 31 december 1998. Av dessa medel hade sammanlagt SEK 90 miljoner betalats ut per 31 augusti 1998.

Målet med stödet är att få till stånd förbättrad folkhälsa bland landsbygdens fattiga, särskilt barn och kvinnor. Delinsatserna avser *sexuell och reproduktiv hälsa, omgivningshygien, vidareutbildning av hälsopersonal; planering och uppföljning, primärhälsovård och institutionssamarbete mellan Moi och Linköpings universitet*. Delar av stödet har nationell täckning (sexuell och reproduktiv hälsa samt vidareutbildning) medan omgivningshygienprogrammet täcker de två folkrikaste provinserna (mer än 40% av befolkningen). Primärhälsovårdsprogrammet genomförs i åtta distrikt (i tre provinser) med en befolkning om ca 4,2 miljoner.

Strategin är att arbeta långsiktigt mot förbättrad hälsoservice på landsbygden med inriktning mot kompetensutveckling, förebyggande primärhälsovård och ökad samverkan mellan delinsatserna, men även att föra en aktiv och konstruktiv dialog med hälsoministeriet inom policy- och reformområdet för att stödja den reformprocess som inleddes 1993.

Studier visar att stödet varit relevant i relation till målen och strategin för genomförandet. Avtalade aktiviteter har som regel genomförts planerligt. I de fall förseningar uppkommit är de alltid relaterade till problem i utbetalningskanalerna via finansministeriet. Trots att stödet minskat i volym under den aktuella perioden har antalet aktiviteter/interventioner ökat vilket tyder på effektivare planering och ett ökat folkligt deltagande.

Programmet framstår också som kostnadseffektivt. Det har förhållandevis stor påverkan trots det förhållandevis blygsamma bidraget, det når direkt, utan kostsamma omvägar, många fattiga kenyaner, särskilt kvinnor och barn på landsbygden i områden där utbredd fattigdom råder. Som exempel kan nämnas att mer än 350 000 kvinnor på landsbygden och i de

fattigare områdena i städerna får tillgång till gratis p-piller till en kostnad för Sida på ca SEK 6,7 miljoner, d.v.s. 20/kr/kvinna/år. Dessa p-piller är en av faktorerna bakom de snabbt minskande födelsetalen de senaste åren. Ett annat exempel visar att under 1995/96 och 1996/97 uppfördes ca 2 500 vattentankar (för hushållsbruk) för uppsamling regnvatten i de två provinser som erhåller stöd, varav nära två tredjedelar delvis eller helt bekostades av bybefolkningen. Förutom vattentankar (10% av budgeten) uppfördes även större vattentankar för skolor/hälsocentraler, latriner, husförbättringar, malariakontroll, förebyggande hälsouppllysning, mm. Glädjande nog kan noteras att allt fler människor när de väl insett fördelarna, finansierar egna anläggningar med egna pengar. Programmet överträffade målen för vattentankar avseende såväl demonstrations- och samfinansierade som egenfinansierade.

I slutet av 1994 antogs en ny hälsopolitisk strategi med det huvudsakliga syftet att effektivisera och tillgängliggöra vården för befolkningen. De övergripande målet för strategin är att uppnå ökad kostnadseffektivitet och förbättrad resursallokering genom att: decentralisera beslutsfattande, planering och finansiella resurser; öka privatisering och samarbete mellan statlig och privat vård; minska efterfrågan på kurativ vård och öka satsningen på preventiva åtgärder; genomföra organisationsförändringar, effektivisera personalutbildning, styra och omplacera personal.

Tyvärr måste konstateras att genomförandet av reformprogrammet går långsamt och att förankringen av reformen inte bara ute i distrikten utan även i de olika avdelningarna inom ministeriet är dålig. Utarbetandet av handlingsplaner har skett centralt utan koppling till distrikten, tillgängliga finansiella resurser, prioriteringar och behov.

Mot bakgrund av det försämrade hälsoläget, ministeriets och givarnas haltande dialog och den långsamma takten i reformarbetet tog en grupp givare - däribland Sida - i slutet av 1997 initiativ till att på ett mer fokuserat och långsiktigt sätt arbeta mot ökat samarbete och koordinering av givar- och andra resurser till sektorn. Initiativet utmynnade i en gemensam avsiktsförklaring som har diskuterats med ministeriets högsta ledning och förhoppningen är att den skall mynna ut i ett gemensamt kontrakt mellan parterna. På längre sikt är syftet att avsiktsförklaring och kontrakt skall kunna lägga grunden till att givarnas stöd kan kanaliseras i ett gemensamt sektorprogram.

Bedömning

Förutom en rad utvärderingar/uppföljningar av enskilda komponenter under avtalsperioden gjordes en sammanfattande utvärdering av stödet

under 1998. Slutsatserna från denna utvärdering kan sammanfattas enligt följande:

- Behovet av stöd till hälsosektorn har ökat p.g.a. det försämrade allmänna ekonomiska läget i landet.
- De pågående Sida-stödda delprogrammen ligger väl i linje med Kenyas nya hälsovårdspolitik, d.v.s. ett utbud av hälsotjänster till invånarna till en förhållandevis låg kostnad och baserat på deras behov och levnadsvillkor.
- På kenyansk sida finns ett tydligt ägarskap för de olika delprogrammen. Detta, i kombination med deras utformning, ökar förutsättningarna för att de ska kunna fortsätta också då det svenska stödet upphört.
- Insatserna når de avsedda målgrupperna även om det är svårt att visa på långsiktiga effekter eftersom kvalitativa data i stor utsträckning ej är tillgänglig.
- Delprogrammen fungerar väl och planeringssystemen som används är adekvata (folkligt deltagande, LFA-metodologi, jämställdhetsaspekter tillvaratas på ett aktivt och resultatgivande sätt). Emellertid fattas alltför många beslut fortsatt på central nivå. De allmänna distriktsplaner som finns används ej för prioritering och rationalisering av hälsovården, främst p.g.a. brist på finansiella resurser. De Sida-stödda programmen kan genomföras eftersom erforderliga finansiella medel ställs till förfogande.
- Sverige är en mycket aktiv dialogpart i den reformprocess som inleddes 1993 och som syftar till ett utbud av hälsotjänster till en förhållandevis låg kostnad och baserad på invånarnas behov och levnadsvillkor. Reformprocessen går emellertid inte framåt såsom vore önskvärt. I utvärderingen konstateras att reformprocessen, trots mycket nedlagt arbete i policyutveckling, mm, är en "doctors issue" och långt ifrån förankrad ute i distrikten som ej känner sig delaktiga i processen.

Korruptionen är omfattande i Kenya. Den revision av programmet som nyligen genomförts på svenskt initiativ visar att även hälsostödet är utsatt för brister i rapportering och kontroll och rena oegentligheter har påvisats, framför allt i *vidareutbildningsprogrammet*. Stödet genomförs med endast en svensk stationerad vid ministeriet och de administrativa och personella resurser som tas i anspråk för att genomföra aktiviteterna är kenyanska, vilket naturligtvis ökar förutsättningarna för en hållbar utveckling, men samtidigt ökar risken för sådana oegentligheter som påpekats i revisionen. En väl fungerande uppföljnings- och kontrollmekanism är således av stor betydelse. Det kan konstateras att denna mekanism inte fungerat tillfredställande de två senaste åren. I detta sammanhang kan noteras att åtgärder omedelbart vidtagits från ministeriets sida för att komma tillrätta med problemen. En handlingsplan håller på att upprättas

och en del tjänstemän har avstängts i avvaktan på ytterligare utredning och polisanmälan.

Trots dessa brister och oegentligheter kan ändå konstateras att ministeriets egen rapportering och uppföljning av det svenska stödet kvalitativt förbättrats, vilket naturligtvis bidrar till att lättare avslöja oegentligheter och brister. Vår bedömning är att de kenyanska tjänstemännen har en mycket god uppfattning om stödets utveckling, och att de tillsammans med de lokala myndighetsrepresentanterna och den befolkning som berörs av programmen känner ett tydligt ägarskap och själva är med att aktivt utforma stödet.

Programmets relation till Sidas handlingsprogram

Minskad fattigdom

Hälsostödet till Kenya syftar till förbättrad folkhälsa bland landsbygdens fattiga, särskilt barn och kvinnor. En av slutsatserna i den utvärdering som gjordes av hela programmet 1998 var att insatserna når de avsedda målgrupperna. Den största komponenten går till *sexuell och reproduktiv hälsa* (SRH). En breddning av SRH-programmet från p-piller till ungdoms- och kvinnohälsa har genomförts i försöksskala under avtalsperioden. De kenyanska myndigheternas tidigare svala intresse för dessa försök har nu övergått i en insikt om nödvändigheten att inkludera ett bredare arbetssätt inom sexuell och reproduktiv hälsa. En stor del av stödet till *primärhälsovård* främjar barnhälsa och rehabilitering av handikappade - en särskilt utsatt grupp bland de fattiga på landsbygden. Programmet för förbättrad *omgivningshygien* genomförs i områden som bebos av de fattigaste människorna. I dessa avseenden framstår stödet som klart fattigdomsinriktat och inriktningen bör behållas i ett framtida stöd.

Hållbar utveckling

Enligt den sammanfattande utvärdering som gjordes 1998 ligger det svenska stödet väl i linje med Kenyas nya hälsovårdspolitik som syftar till en effektiv och kostnadsmässig rimlig hälsovård - också för de fattiga. De metoder som används bygger på att skapa en långsiktigt hållbar hälsovård, även med minskat externt stöd. Den ökade lokala självfinansieringen inom t.ex. *omgivningshygien* är ett positivt tecken på steg i rätt riktning i detta avseende. På ett mer generellt plan främjar distributionen av p-piller en mer hållbar utveckling i landet då de bidragit till minskade födelsetal och därmed minskad befolkningstillväxt - även om den s.k. bromssträckan är lång och hållbarheten på sikt är beroende av att den externa finansieringen kan fasas ut.

Fred, demokrati och mänskliga rättigheter

Mot bakgrund av de senaste årens allmänna händelseutveckling i Kenya verkar redan ambassaden aktivt för att frågor relaterade till demokrati och mänskliga rättigheter integreras och behandlas i samarbetsprogrammen där så är möjligt. Inom hälsostödet förs således en dialog avseende kvinnors reproduktiva rättigheter, barns rättigheter och handikappades rättigheter. I ljuset av förra årets allmänna satsning på *medborgarutbildning* och den pågående *konstitutionsprocessen* kommer rättighetsfrågor att stå högt på den politiska dagordningen i Kenya. Möjligheten till ökad integrering av demokratifrämjande insatser och rättighetsfrågor bedöms vara goda inom hälsoprogrammet, särskilt inom området för *reproduktiv hälsa*.

Jämställdhet

Som framgår ovan är det överordnade målet för hela programmet att förbättra hälsan bland fattiga kvinnor och barn. I detta sammanhang kan särskilt delprogrammen *sexuell och reproduktiv hälsa*, *omgivningshygien* och *primärhälsovård* nämnas.

Inom hälsosektorn är mönstret detsamma som i övriga samhället, d.v.s. sektorn bärs upp av kvinnor, men på de beslutsfattande nivåerna syns nästan enbart män. Inom de Sida-stödda programmen pågår ett omfattande arbete med dessa frågor sedan flera år och intresset bland dem som deltar är äkta och engagerat. Seminarier som involverar både kvinnor och män, lokala beslutsfattare, lärare, hälsopersonal, bybefolkning m.fl. arrangeras kontinuerligt. Under 1996/97 arrangerades t.ex. seminarier och workshops för mer än 1 500 deltagare inom de olika delprogrammen med jämställdhetsfrågor som huvudinnehåll. Ministeriet har vidare utsett en av Sida-koordinatorerna till huvudansvarig för jämställdhetsfrågor inom hela ministeriet.

Stödet bör även framlades ha fattiga kvinnor och barn på landsbygden som sin primära målgrupp, samtidigt som genderfrågor bör fortsätta att drivas på alla nivåer i samarbetet.

Referenser:

- Sida supported Health Programme in Kenya, Project Document 1995/96 - 1997/98
- Sida supported Health Programme in Kenya, Workplans and Budgets 1995/96, 1996/97 1997/98
- Sida supported Health Programme in Kenya, Progress and Financial Reports 1995/96, 1996/97 and 1997/98
- Assessment of the Sida Supported Reproductive Health Pilot Projects in Kenya 1995 to 1997, IHCAR/RFSU Elisabeth Faxelid & Katarina Lindahl, July 1998
- Report, Sida support to the health sector in Kenya, Indevalop Adam Lagerstedt & Britta Nordström, September 1998
- Evaluation of Collaboration between the Faculties of Health Sciences at Moi University in Eldoret, Kenya and Linköping University in Sweden, IHCAR Rosling/Johansson/Ahlberg, Augusti 1998

Monitoring of ODA and Sida Contraceptive Supply Projects in Kenya, January 1997
 Evaluation of the Kenya Continuing Education Programme of Sida supported Project, April 1997
 The Ministry of Health, Sida supported Environmental Health Project in Meru District, 1996
 Assessing the Impact of Gender Related Interventions on Sida Supported Sector Programmes in Kenya, April 1997
 Anvisningar för Resultatanalys i samband med landstrategiarbetet, REMA, November 1997
 Preliminary Country Analysis of Kenya, and Hypothesis for Future Development Co-operation, AFRA/Ambassaden Nairobi, January 1998
 Kenya's Health Policy Framework, November 1994
 Kenya's Health Policy Framework, Implementation and Action Plans, November 1996
 National Reproductive Health Strategy 1997-2010, MoH, November 1996
 National Guidelines for the Implementation of Primary Health Care in Kenya
 The Health Sector in Kenya, Health Personnel, Facilities, Education and Training, DSA 1995
 Draft Statement of Intent between MoH and Sida/DANIDA/DFID/EU/IBRD/GTZ, March 1998
 Ministry of Health Budget Analysis, Mwangi/Asienwa/Politi et al. Draft, August 1998
 Handbook for Mainstreaming a Gender Perspective in the Health Sector, Sida's Health Division, 1997
 Sida's Action programme for promoting equality between women and men in partner countries, April 1997
 DAC Guidelines on Gender Equality and Women's Empowerment, November 1997
 GOK/UNICEF Master Plan of Operations 1999 - 2003, March 1998
 Measuring & Managing Results, Derek Poate ITAD Ltd, Sida/UNDP, 1997
 Aids in Kenya, Socioeconomic Impact and Policy Implications, USAID/FHI/AIDSCAP, 1997
 The Study on Strengthening District Health System in Western Kenya, Draft, JICA/PCI, December 1997

Insats/projekt. Beslut, insatsens tidsperiod	Övergripande, sektoriellt mål	Projektmål	Uppnådda effekter, positiva el. negativa	Planerade prestationer	Uppnådda prestationer	Kostnadsutfall	Kommentarer
HÄLSOSEKTORSTÖD							
Sektorstöd till vissa centrala enheter (primärhälsovård, fortbildning inom Hälso-ministeriet i Kenya, samt till enheter ute i distrikten. Avtal 1995/96 - 1997 80 Miljoner SEK. Avtalet förlängd 1998 med 30 Miljoner SEK	Förbättrad folkhälso- och hälsovård för kvinnor och barn, med tonvikt på förebyggande & kvalitets- och kompetenshöjande insatser.	Förstärkning av nyckel-enheter inom primärhälso-vården. Ökad kompetens i administrations- och koordineringsfunktioner. Mainstreaming av jämställdhet. Ökat földigt medvetande och deltagande i hälsovårdsfrämjande insatser.	Se nedan under respektive delprogram.	Se nedan under respektive delprogram.	Den rapporteringstid som följer nedan avser de kenyanska budgetåren 1995/1996 och 1996/1997	110 mkr budgeterade varav 90 mkr utbetalats under perioden juli 1995 till och med augusti 1998.	
Planering & uppföljning	Kontrollera och följa upp den verksamhet Sida stöder via hälso-ministeriet.	Bistå hälsoministeriets personal i koordinering av verksamheten samt höja kompetensnivån hos den personal som är ansvarig för genomförandet av de Sida-stödda aktiviteterna.	Förbättrat planerings- och rapporteringssystem. LFA-metoden utvecklas kontinuerligt. Jämställdhetsaspekter gemensyrrar mer och mer de olika insatserna. Utbetalningsproblem, bristande kontroll och kostnadsmedvetenhet	Planering, genomförande, uppföljning, kontroll, utvärderingar, revisioner, kontinuerligt jämställdhetsarbete.	Årliga planer och rapporter har förbättrats betydligt. Ett antal utvärderingar & en omfattande revision av hela verksamheten har genomförts. En aktiv reformdialog mellan ministeriet och givarna. Sida-stödd budgetanalys av hela	11,2 mkr budgeterade varav 9,6 mkr har utbetalats	Planering, rapportering och samarbete har förbättrats. Revisionerna visade emellertid på brister i kontrollsystemet och åtgärder för att förbättra systemen har påbörjats. Straffpåföljder för de som är skyldiga kommer att vidtas.
Omgivningshygien		Öka tillgången till rent vatten. Förbättrade hygieniska förhållanden. Minskad förekomst av vektorburna sjukdomar. Förbättrade bostäder och matförsörjning. Ökad medvetenhet om sambandet mellan hygieniska förhållanden och sjukdomar.	Programmet har utvärderats både ur ett hälso- och vattenperspektiv och befunnits mycket lyckat. Det är förankrat och bygger på földigt deltagande. Replikationsgraden ökar stadigt.	Rent vatten, földigt deltagande, nutrition & mat-säkerhet, vaccinationer, mödra/barnavård, handikapp-integrering, endemiska sjukdomar, utbildning av hälso-arbetare.	1232 & 2427 mindre vatten-tankar. 165 vattenkällor skyddats. 161 brunnar. 3102 latriner. 1712 förbättrats. 3021 latrinplattor. 3867 m ventileringsrör. 2719 mygg-nät. 859 matförråd. 2546 jikos. 1459 hus förbättrats. 5059 komposter. 1000 personer tränade.	28,9 mkr budgeterade varav 25,9 mkr utbetalats.	För en utförligare beskrivning hänvisas till utvärderings-rapporten. Programmet genomförs i 29 distrikt i två provinser med en samman-lagd befolkning av 12 miljoner invånare. Insatserna pågår i 79 divisioner med ett upptagningsområde av 3,5 mil invånare
Primärhälsovård		Förstärka ministeriets primär-hälsovårdsenhet. Möjliggöra för distrikten där insatserna genomförs att bredda och förbättra sin förebyggande primärvårdsverksamhet. Utveckla metoder och verksamhet för integrerad och bysbaserad rehab av handikappade	I den senaste utvärderingen konstateras att det mycket svårt att mäta effekter av insatser av denna typ. För detta krävs insatser som pågår över mycket lång tid. Handikappkomponenten anses med små medel ha upp-nått positiva resultat med stor spridning.	Rent vatten, förbättrade sanitära förhållanden, földigt deltagande, utbildning av hälso-arbetare, opinionsbildning, jämställdhetsarbete.	På utbildningssidan kan bl.a. noteras att ca 7300 traditionella barnmorskor, 26900 hälsoarbetare & 1260 hälso-kommittémedlemmar genom-gått utbildning.	12,1 mkr budgeterade varav 10,3 mkr utbetalats.	För en utförligare beskrivning hänvisas till utvärderings-rapporten. Programmet genomförs numera i 9 distrikt. Insatserna pågår i ca. 30 divisioner med upptagningsområde av 1,3 miljoner invånare.
Vidareutbildning av personal		Förstärka den centrala enheten. Vidareutbilda och kompetensutveckla personal (lärare, District Health Management Teams). Distansutbildning, utveckling av bibliotek, utgivning av hälso-tidskrift. Distribution av utbildningsmaterial.	Programmet har utvärderats och anses ha god täckning. Man når ut till ett stort antal hälso-personal på lägre/mellan nivå. Enheten har fått en starkare ställning inom ministriet. En tydligare koordinering, bättre kostnads-kontroll är nödvändig.	Kompetensutveckling av personal vid enheten. DHMTs, bibliotekarier, on-the-job training, utbildning/träning av hälsoarbetare, etablerande av bibliotek, distans-undervisning.	17 personer vid enheten kompetensutvecklats. 30 DHMT (10 personer i varje team). 22 koordinatörer & 1000 föreståndare/lärare. 4700 hälsoarbetare vidare-utbildats. Utb. av bibliotekarier och upprättandet av 250 biblioteksenheter. 2000 i dist. undervisning.	13,2 mkr budgeterade varav 11 mkr utbetalats.	För en utförligare beskrivning hänvisas till utvärderings-rapporten. I den revision som genomförts riktas många anmärkningar mot detta program och försikring av medel har konstaterats. Åt-ärder har vidtagits för straff-påföljd.
Reproduktiv hälsa Inköp av p-piller Ungdomshälsa Mödravård Postabortionsvård	Bidra till sänkta födelsetal i Kenya och förbättrad reproduktiv hälsa bland kvinnor.	Bidra med delbehov av p-piller till Kenyas nationella familjeplaneringsprogram. Förbättrad ungdomshälsa och ökad tillgång till sex-undervisning. Förbättrad mödravård och reducerat antal kompl. graviditeter. Tillgång till förbättrade abort-metoder.	Den gemensamma satsning som gjorts inom familje-planeringsområdet (där flera givare samarbetar) har lett till ständigt sänkta födelsetal (från 3,8 till 2,2) de övriga ins. har hittills varit av pilot-karaktär varför det är för tidigt att dra slutsatser.	Inköp av p-piller. Upp-rättande av ungdomscenter. Sexualrådgivning, information till föräldrar, lärare, opinionsbildare. Training, identifiering av riskmödrar, träning av personal, informationsmaterial, hälsokort basut. MVA ut.	350 000 kvinnor har tillgång till gratis p-piller/år. Två ungdomscenter har upprättats. Informationsmaterial, affischer mm. har utvecklats, publicerats och spridits. Råd-givning har påbörjats. Träning av pers. mfl. Hälso-kort, utrustning har inköpts.	38,5 mkr budgeterade varav 27,9 mkr har utbetalats.	P-piller delen har utvärderats och anses mycket lyckad. De tre pilotprogrammen har utvärderats och rekommenderas att expandera och fyra nya distrikt har inkluderats. I revisionen riktas anmärkning mot programmet vad avser upphandlingsmetoder.
Moi i inköping Hälsofakul-teter.		Främja erfarenhetsutbyte och institutionssamarbete mellan Moi och Linköpings universi-tets hälsofakulteter.	Programmet har utvärderats och man konstaterar att delar av programmet genomförts och uppnåts och kan avslutas. På forskningssidan har man	Införande av problem-baserad inlärningsmetodik. Landsbyggsbaserad under-visning. Lärar- och student-utbyte. Forsknings-samarbete.	Införande av problem-baserad inlärningsmetodik. Landsbyggsbaserad under-visning. Lärar- och student-utbyte. Forsknings-samarbete.	6 mkr bud-geterade varav 5,2 mkr utbetalats.	För en utförligare beskrivning hänvisas till utvärderingsrapporten.
Källor: Avtal, årsplaner, årsrapporter, utvärderingar, revisioner, se bilaga.			öck ej lyckats och har				

2.2. STÖD TILL MARK- OCH VATTENVÅRD

Utvecklingssamarbetet mellan Sverige och Kenya inom naturresurssektorn har pågått de senaste 30 åren. Den större delen av det svenska stödet har gått till "National Soil and Water Conservation Programme" som startade 1974 och som till en början var koncentrerat till några få försöksdistrikt. Under årens lopp har stödet gradvis kommit att innefatta hela landet. Programmet implementeras av "Soil and Water Conservation Branch" på Jordbruksministeriet. Under 1997 integrerades det svenska stödet till "Kenya Agriculture and Research Institute" (KARI) i syfte att kunna möta behoven av forskning som uppkommit inom programmet. Stödet till KARI har varit inriktat på forskning om markvård i Muguga och "agroforestry" i Embu. Det svenska stödet för perioden 1 juli 1994 - 30 juni 1998 uppgick till totalt SEK 85 miljoner varav 83 miljoner betalades ut.

Programmets mål är att bidra till ökad och bärkraftig jordbruksproduktion med ett minimum av negativa effekter på miljön. Det tillämpar sedan 1987 en s.k. "catchment approach" baserad på "Participatory Rural Appraisal" (PRA) för planering, styrning, genomförande och uppföljning på lokalnivå. Programmet har utvecklats från att så gott som uteslutande vara inriktat på att tekniskt förebygga jorderosion till en bredare ansats inkluderande flera aspekter av markvård och socio-ekonomisk utveckling. "Catchment-ansatsen" innebär att bönderna i ett särskilt område (catchment) väljer en kommitté som ansvarar för genomförande av programmet. Kommittémedlemmarna utbildas sedan av markvårdspersonal från jordbruksministeriet. Utbildningen omfattar organisations- och ledningsfrågor, markvårds- och gödslingsteknik, alternativa grödor och inkomstkällor, mm. Vid särskilda fältbesök demonstreras sambandet mellan avkastning och markvård. Personalen från markvårdsenheten medverkar också genom att utarbeta särskilda "Skötsel och förbättringsplaner" för varje enskilt småbruk i det aktuella området.

Enligt planerna skall närmare 100 000 småjordbruk omfattas årligen av programmet. Sedan dess början har totalt ca 1,5 miljoner småbruk, av totalt ca 2,7 miljoner i hela Kenya, nåtts av programmet. Drygt 1 miljon småbrukare, 9 700 lärare och 61 000 skolelever har utbildats och tränats i markvård. "Catchment-ansatsen" har visat sig vara effektiv och i flera områden har s.k. "Catchment Committees" utökat och diversifierat sina aktiviteter och övergått till att bli "Local Development Committees" med aktiviteter som införande av avsalugrödor i syfte att generera inkomster till hushållen, vågrehabilitering, byggande av skolor, hälsoposter och vatten/sanitetsanläggningar, mm.

En resultatstudie baserad på ett urval av 200 småbruk runt om i landet visar att programmet genererat produktionsökningar i spannet 20-200% för olika grödor och animalieprodukter. De intervjuade bönderna angav att förbättrad markvård var en av huvudorsakerna till produktionsökningarna.

Under perioden juli 1996 - juni 1997 gick programmet trögare än avsett, främst som en följd av bristande effektivitet i det statliga betalningssystemet. Brister i såväl rapporterings- som utbetalningsrutiner ledde till allvarliga förseningar i genomförandet av programmet. I oktober 1997 hade man påbörjat rådgivning och träning i 665 av totalt 854 planerade "catchments" i 1996/97 års arbetsplan. Vid periodens slut hade projektteam besökt och utarbetat "Skötselplaner" för 159 000 småbruk. På 90 000 av dessa hade markvårdande åtgärder vidtagits i enlighet med planerna. Aktiviteter som inte var direkt riktade till enskilda jordbruk inkluderade bl. plantering av olika grässorter - för vidare distribution till "catchments" - på en sammanlagd areal om 120 ha. Ca 8,6 miljoner plantor av frukt- och skogsträd, planterades i plantskolor i de aktuella områdena. Sammanlagt 26 träningsprogram i "agroforestry" genomfördes i olika distrikt. Utbildning fortsatte att vara en av de mest framträdande komponenterna i programmet trots att den allvarligt drabbades av förseningarna i utbetalningar. Vid den centrala markvårdsenheten hölls 32 kurser där totalt 591 inhemska och 44 utländska deltagare utbildades. Ute i distrikten deltog 129 000 manliga och 96 000 kvinnliga småbrukare på särskilda fältdagar. 6 000 manliga och 3 500 kvinnliga unga småbrukare erhöll särskild utbildning. 7 000 manliga och 5 000 kvinnliga kommittémedlemmar tränades. Genom det särskilda skolprogrammet utbildades 2 080 (1 780 manliga och 300 kvinnliga) lärare i markvårdsfrågor. Genom samma program erhöll 22 500 4K-elever och 9 000 unga småbrukare en tre- respektive en-dags utbildning.

Bristerna i statens betalningssystem ledde alltså till allvarliga förseningar i genomförandet av programmet. Redan i januari 1998, när riskerna för denna utveckling framkom, ställdes från svensk sida starka krav på förändringar i betalningssystemet som ett villkor för fortsatt svenskt stöd till programmet. Kraven resulterade i vissa reformer från och med det kenyanska budgetåret 1998/99. Effekterna av dessa reformer kommer att följas noga och krav på ytterligare reformer kommer att ställas om de nuvarande inte visar sig tillräckliga.

Bedömning

Stödet till markvårdsprogrammet har sedan det inleddes 1975 varit fattigdomsinriktat i den mening att det riktats mot fattiga befolkningsgrupper på landsbygden. Resultatredovisningar och utvärderingar visar också att stödet i många avseenden varit effektivt. Sedan dess början har ca 1,5 miljoner småbruk runt om i landet nåtts av programmet med betydande produktions- och produktivitetsökningar som följd. Utan tvivel hade levnadsomständigheterna för flertalet av dessa människor varit betydligt sämre utan programmet.

Under 1998 års första hälft genomfördes en oberoende studie - "Impact Assessment Study, NSWCP, September 1998 - i syfte att bedöma vilka effekter och resultat insatserna haft. Studien visar bl. a följande:

- Programmet har varit effektivt när det gäller att bekämpa erosionen och småbrukarna är nu mer benägna att utnyttja gödsel och konstgödsel.
- Markvårdsinsatserna har starkt bidragit till förbättrade produktionsresultat för småbrukarna. Som en följd av insatserna beräknas majsskördarna öka med ca 50% och bönskördarna med ca 65%.
- Napier gräs som planterats längs terrasser och andra anläggningar har utnyttjats för bete och resulterat i ökad mjölkproduktion.
- Programmet har på ett framgångsrikt sätt uppmuntrat trädplantering på småbrukarnas gårdar.

Rent generellt visar resultaten att programmet har spelat en viktig roll för att öka småbrukens livsmedelsproduktion och förbättrad livsmedels-säkerhet. Däremot har denna ökade produktion inte lett till generellt höjd levnadsstandard inom småbrukshushållen. Orsakerna är bl. befolkningstillväxten, inflation, höjda priser på insatsvaror, allmän nedgång i priserna på jordbruksprodukter samt bristande ekonomiskt styrelseskick på central nivå. Ökning av produktion och produktivitet har således inte lett till att befolkningen undkommit fattigdom. Per capita inkomsten för majoriteten av småbrukare ligger fortfarande på mindre än 1 USD per dag.

En av studiens slutsatser är därför att ett framtida stöd bör ta en ny form. En mer integrerad och "efterfrågestyrd" rådgivningsservice med aktivt deltagande av befolkningen på landsbygden har föreslagits i den strategi som utarbetats av "National Agriculture and Livestock Extension Programme" (NALEP) under "Agricultural Sector Investment Programme" (ASIP). NALEP/ASIP omfattar även rådgivning om hur ökade insatser (utsäde, gödsel, diversifiering, mm) och marknadsföring kan resultera i ökade inkomster för hushållen. Vidare främjas lokalt samarbete med de aktörer (offentliga och privata) som tillhandahåller infrastruktur, t.ex. vägar och vatten, av betydelse för ökad produktion och marknadsföring. Slutligen inkluderas också rättsliga frågor som ägande och nyttjanderätt. Denna mer integrerade rådgivningsverksamhet i kombination med den "catchment approach" som utvecklats inom NSWCP bedöms ha bättre förutsättningar till att öka fattiga småbrukares inkomster.

Programmets relation till Sidas handlingsprogram

Minskad fattigdom

Stödet till markvårdsprogrammet har sedan det inleddes 1975 varit fattigdomsinriktat i den mening att det riktats mot fattiga befolkningsgrupper på landsbygden. Resultatredovisningar och utvärderingar visar också att stödet i många avseenden varit effektivt. Sedan dess början har ca 1,5 miljoner småbruk runt om i landet nåtts av programmet med betydande produktions- och produktivitetsökningar som följd. Utan tvivel hade levnadsomständigheterna för flertalet av dessa människor varit betydligt sämre utan programmet.

Utvärderingar tyder emellertid också på att det främst är genom förbättrad självhushållning - livsmedelstrygghet - som hushållens situation förbättras. Hushållens ekonomiska omständigheter fortsätter att vara mycket knappa. Detta stöds också av mer övergripande studier av inkomstdistributionen i Kenya, t.ex. UNDPs Human Development Report. Inkomstklyftorna fortsätter att öka samtidigt som andelen fattiga eller mycket fattiga fortsätter att öka.

Skall stödets inriktning på att höja de fattiga folken levnadsnivå stärkas måste dess framtida utformning i högre grad än för närvarande syfta till att öka småbrukarnas inkomster. Den ansats som föreslås i och med NALEP, med ökad betoning på hur bönderna kan öka sina inkomster genom förbättrat utsäde, diversifiering, handelsgödsel och inte minst marknadsföring, ligger i linje med en sådan utformning. Samtidigt räcker det självfallet inte med åtgärder på lokalnivån. Jordbruks- och avsaluproduktion måste också stimuleras genom sund makroekonomisk politik samt rehabilitering och underhåll av vägnätet i syfte att göra marknader för såväl böndernas produktion som incitamentsvaror tillgängliga till rimliga kostnader. NALEP/ASIPs strategi att integrera olika aktörer - privata, statliga, NGOs - och olika sektorer - jordbruk, infrastruktur, vatten, energi - på lokalplanet strävar också i denna riktning.

Hållbar utveckling

Markvårdsprogrammets huvudmål har varit att åstadkomma en hållbar ökning av jordbruksproduktionen med minsta möjliga negativa konsekvenser för miljön. I detta avseende har stödet varit mycket effektivt. Runt om i landet har programmet parallellt med en växande befolkning och påföljande ökat tryck på den odlingsbara jorden bidragit till ökad produktion/produktivitet samtidigt som överbetning, ökenspridning, utarmning av jorden, mm förebyggts. Att integrera Markvårdsprogrammets ansats och erfarenheter i NALEP och ASIP är av mycket stor betydelse för att de landvinningar som gjorts beträffande en hållbar

jordbruksutveckling skall kunna vidmakthållas och fortsätta prägla den förda politiken.

Fred, demokrati och mänskliga rättigheter

Den politiska utvecklingen i Kenya under 1990-talet har kännetecknats av återkommande etniska sammanstötningar i olika delar av landet. Orsakerna till dessa sammanstötningar är mångfacetterade och komplicerade, men i flera fall framstår rivaliteten om knappa naturresurser som en bidragande faktor (se t.ex. "Sambanden mellan miljö och Konflikter", Leif Ohlsson, Sida-NATUR, juni 1988). Kenya befolkas av flera befolkningsgrupper med inbördes mycket varierande social och ekonomisk organisation. Så lever t.ex. jordbrukande folk på områden som gränsar till boskapsskötandes marker. I ett land med begränsad tillgång på odlingsbar jord och en kraftig befolkningstillväxt ökar givetvis riskerna för att rivalitet om knappa jordresurser skall leda till väpnade konflikter. Även om det är svårämnbart finns det mycket som talar för att stödet till Markvårdsprogrammet är konfliktförebyggande och fredsfrämjande. Ett uthålligt jordbruk som tillåter fler människor försörja sig på en given areal bidrar rimligen till att reducera rivaliteten om landområden. I t.ex. Machakos, ett distrikt i den halvtorra östra provinsen har jordbrukets per capita avkastning stigit samtidigt som befolkningen stadigt ökat, tack vare införandet av markvårdande tekniker.

Den framtida NALEP-strategin inkluderar också information om småbrukarnas ägande- och nyttjanderättigheter till jord och genom vilka institutioner dessa rättigheter kan hävdas och försvaras. I Kenya - där s.k. "land-grabbing" varit ett framträdande problem sedan självständigheten - är dessa frågor av mycket central betydelse, dels för att främja den fattiga befolkningens intressen, dels om man skall lyckas få till stånd en övergång från ett självhushållningsinriktat jordbruk till en produktion också ägnad att öka hushållens inkomster. En sådan övergång kräver ökade investeringar i jordbruket något som i sin tur förutsätter att böndernas rättigheter till sin jord klargörs och garanteras.

Jämställdhet

Målgruppen för markvårdsprogrammet är småbönder på landsbygden. Uppskattningsvis 40% av dessa är *de facto* ledda av kvinnor. Under våren 1998 genomfördes en studie av hur dessa kvinnor påverkades av programmet - "Land Husbandry on Female Managed Farms". Studien genomfördes i tre distrikt med olika förutsättningar för jordbruk och omfattade totalt 50 hushåll i olika kategorier (frånskilda, separerade, änkor, ensamstående, make på annan ort, hustru/make). Studien visar att kvinnoleda småbruk är klart underrepresenterade när det gäller behovsuppskattningar i samband med "Participatory Rural Appraisals";

närvaro vid olika informationsmöten; praktiskt genomförande av "Skötsel- och förbättringsplaner; representation i "catchment committees".

Anledningarna till denna skeva fördelning är flera. Rent allmänt speglas den jämförelsevis svaga position fattiga kvinnor har avseende både ekonomiskt handlingsutrymme och social status. Vidare kräver genomförandet av programmets åtgärder betydande "extra" arbetsinsatser med tid som oftast inte är lika tillgänglig för kvinnor som för män. Kvinnorna har oftast mindre inkomster och därmed mindre utrymme att investera i insatsvaror och förbättrat utsäde och handelsgödsel. Till detta kommer faktorer som sämre möjligheter till kredit och prioritering av andra utgifter såsom barnens skolvgifter.

I syfte att öka kvinnliga småbrukares delaktighet i programmet rekommenderar studien bl. följande åtgärder:

- Behovsinventeringar och upprättandet av "Skötsel- och förbättringsplaner" skall i ökad utsträckning riktas mot kvinnoledda småbruk.
- I samband med val av "Catchment Committees" skall utsända från ministerium och distriktsmyndigheter särskilt informera om vikten av att dessa även representerar kvinnoledda småbruk.
- Markvårdspersonalen från ministeriet skall utnyttja alla tillfällen till att utföra demonstrationer och utbildningar på kvinnoledda småbruk
- Uppmuntra organisation av lokala arbetsgrupper för att genomföra tyngre och tidskrävande markvårdsarbete.
- Genderspecifik rapportering i syfte att möjliggöra uppföljning och förbättra kunskapen om vilka metoder som ger bäst resultat.

Dessa rekommendationer bör prägla de framtida stödet för att öka såväl jämställdhets- som fattigdomsinriktningen på programmet.

Referenser:

Concept Paper for Future Perspectives NSWCP/KARI
Project Proposal for NSWCP/KARI, 1997-2000
Annual Workplans 1997 NSWCP/KARI
Natural Sector Analysis, Sida Report 1995
Evaluation Reports NSWCP, KARI 1996
Report on Sustainability of Old Catchments, NSWCP 1998
Land Husbandry on Female Managed Farms, NSWCP, 1998
Draft ASAL Strategy for NSWCP, 1998
Impact Assessment Report, NSWCP 1998
Audit Reports, NSWCP/KARI, 1995/96, 1996/97, 1997/98
Agricultural Sector Investment Programme (ASIP) Strategy, 1998

Insats/projekt. Beslut, insatsens tidsperiod	Övergripande, sektorfyllt mål	Projektmål	Uppnådda effekter, positiva el. negativa	Planerade prestationer	Uppnådda prestationer	Kostnadsutfall	Kommentarer
Naturresurssektorn							
NSWCP-2663004. Juli -94 till juni -97 och förlängt ett år till juni -98 (3år). Aktivitet 310000021.	Ökad produktion bland bönder och pastoralister genom hållbart brukande av jorden.	Att metoder för mark- och vattenvård och förbättrat utnyttjande av jorden för att förhöja jordens produktivitet, tillämpas.	Avkastningen för majs ökade med 50%, 66% för bönor, 50% för mjölk och en generell ink. ökning med 50%. Trädbestät ökade 40%. Pga. ökad inflation fallande priser syns stagnation av levnadsstandard. 60% av aktiviteterna uppnådda.	Nå ut till 400 000 bönder i 3416 "catchments". Utbildning av 58 400 pers. på alla nivåer. Nå ut till 731 skolor. Produktion av 18 400 000 trädplanter.	Aktiviteter nämnda under <i>Planerade Prestationer</i> har implementerats i 665 catchments hillis.	Planerad kostnad 83 mkr. Verklig kostnad 85 mkr.	Bristande likviditet på distriktnivå medförde att aktivitetens nivå sjönk med 40% under budgetåret 1997 - 1998.
Kenya Agricultural Research Institute - Embu. "Agroforestry"-forskning. Juli -94 till juni -96 och förlängt ett år till juni -97. Från juli -97 integrerat i avtalet för NSWCP.	Som ovan.	Utveckling av markens bördighet. Utveckling av foderteknologier. Säkerställa tillgången på trävaror. Produktion av frukt och nötter. Utföra socio-ekonomisk forskning.	Sex doktorander har utbildats under sex år. Forskningsresultat har distribuerats via fem publikationer. 20 pågående och nya "on-station" och "on-farm" forskningsförsök har fortsatt att genomföras i samarbete med NSWCP, KEFRI och ICRAF.	Pågående aktiviteter. De 20 forskningsförsöken kommer att fortsätta. Undersökningar i ASAL-områden, dvs. torra och halvtorra områden, ska påbörjas.	Aktiviteter nämnda under <i>Planerade Prestationer</i> kommer fortsätta att implementeras. 6 publikationer är färdiga. Forskning inom ASAL har påbörjats. Samarbete med NSWCP har upprättats. 3 doktorander har utbildats.	Planerad kostnad: 5,5 mkr. Verklig kostnad: 5,5 mkr.	Projektet i Embu är mycket väl genomfört. Denna komponent är nu en integrerad del av NSWCP-avtalet för att förbättra kontakten mellan rådgivning och forskning.
Kenya Agricultural Research Institute - Muguga. Forskning inom området mark- och vattenvård. Juni -95 till juli -97. Från juli -97 integrerat i avtalet för NSWCP.	Som ovan.	Förbättrat utnyttjande av av gödsel. Förbättrad kvalitet av foder. Förbättrad produktivitet. Anpassning av odlingsmetoder.	7 forskningsteam studeras för närvarande vid 7 etablerade försöksplatser. 4 forskare har deltagit i 3 korta kurser regionalt och internationellt.	Pågående undersökningar fortsätter. Utbildning av tekniker ska utföras.	Pågående aktiviteter. Pågående "on-farm"-försök i samarbete med NSWCP. Fältbaserad forskning. Länkar till NSWCP har upprättats.	Planerad kostnad: 1,5 mkr. Verklig kostnad: 1,5 mkr	Programmet behöver genomgå strikt finansiell och teknisk översyn för att förväntade resultat ska uppnås. Projektet är numera en integrerad del av NSWCP-avtalet för att förbättra kontakten mellan rådgivning och forskning.
Sammanfattande bedömning: Programmets mål bör utvärderas för att bedöma huruvida de uppfyller de nuvarande breda målen för utvecklingsarbetet. Den obefintliga ökningen av levnadsstandard beror på inflation, ökning av böndernas investeringskonstnader	och en minskning av priserna för jordbruksprodukter. Resultatanalysen visar på positiva effekter i form av produktions-ökning. Den ökningen har dock inte resulterat i en ökning av levnadsstandard. NSWCP bör på kort sikt utveckla en strategi inom ASIP för	strukturell förändring för att underlätta en integration med NALEP. Utbetalningarna till programmen från det kenyanska finansministeriet bör följas upp noggrannare av Jordbruksministeriet och Sida för att garantera att implementeringen av aktiviteterna i	fält följer den uppgjorda tidtabellen. En strategi bör utvecklas på kort sikt för att fastställa när Sida bör lämna programmet i dess existerande form och en gradvis identifikation av Sidas stöd genom NALEP. Produktionsökningen är uppmuntrande för	programmet eftersom den ger indikationer om att mycket kan åstadkommas i en mer behovsdriven och multidisciplinär fältverksamhet med starkt folkligt deltagande. ASIP bör vara utgångspunkten för NSWCP.			

2.3. STÖD TILL VATTEN OCH SANITET PÅ LANDSBYGDEN

Målet med Vatten- och sanitetsprogrammet är att bidra till förbättrad folkhälsa och allmän socio-ekonomisk utveckling på landsbygden genom (1) minskad förekomst av sjukdomar relaterade till bristande vatten- och sanitetsförhållanden samt (2) genom att minska arbetsbördan för kvinnor, ungdomar och barn genom att öka deras tillgång till tjänligt vatten och godtagbara sanitetsförhållanden.

Det Sida-stödda programmet har under innevarande strategiperiod bestått av projekt genomförda av "Ministry of Water Development" (MWD), av projekt genomförda av NGOs och självhjälpsgrupper samt stöd till ministeriet i utarbetande och genomförande av en ny vattenpolicy.

Projekt genomförda av MWD

- Kwale Water and Sanitation Project. Det främsta målet under perioden var att fasa ut projektet genom att låta en lokal NGO, "Kenya Water for Health Organisation", ta över genomföranderollen från ministeriet samt genom att fokusera insatserna till mjukvara och rehabilitering av ett antal vattenposter som av olika skäl inte fungerade. Målen uppfylldes helt och till en lägre kostnad än ursprungligen budgeterad. Totalt 195 000 människor drar nu nytta av projektet som påbörjades 1985. Antalet människor som får tillgång till rent vatten har inte ökat nämnvärt under perioden eftersom stödet syftade till konsolidering snarare än expansion.

- Tharaka Water and Sanitation Project. Målen för projektperioden var att borra och utrusta 113 nya borrhål, bygga 49 regnvattentankar, 2 "rock catchments" samt ytterligare 13 vattenposter med "lämplig teknologi". Vidare skulle det konstrueras 150 latriner på institutioner och lika många i bostäder. Byggnationen skulle kompletteras med utbildning i hygien och samhällsutveckling. Vid periodens slut har det byggts 137 brunnar med handpumpar, 31 vattentankar, 3 alternativa vattenanläggningar och totalt 433 latriner. 18 470 män och 22 170 kvinnor har utbildats i hygien. 62 892 män och 61 322 kvinnor har utbildats i samhällsutveckling. Totalt ca 75 000 människor har fått tillgång till rent vatten sedan projektet inleddes 1988. Detta är en ökning med drygt 35 000 under den aktuella perioden.

- Överlämnande av driften av statliga vattenprojekt till samfälligheter. Målet har varit att öka förståelsen och acceptansen för överlämnande av statliga vattenprojekt till lokala samfälligheter, att arbeta fram regler och rutiner för denna process samt faktiskt överföra ett mindre antal projekt. Projektet fick en sen start som följd av att regeringen inte godkände den nya nationella vattenpolicyn förrän i november 1997. Sedan dess har arbetet varit inriktat på informationsspridning genom workshops, tidningsartiklar och radioprogram. Särskilda handböcker har utarbetats

och lämnats över till samtliga distrikt i landet av vattenministeriet. I 3 projekt har överlämnande processen påbörjats.

- Stöd till självhjälsprojekt assisterade av distriktsadministrationen (pilotprojektet 1996-1998). Projektet som startade i juli 1996 är en utvidgning av stödet till självhjälsprojekt genom frivilligorganisationer (se nedan). Målet med projektet är att i tre pilotdistrikt, genom stöd av distriktsadministrationen, få till stånd varaktiga vatten- och sanitetsanläggningar initierade, byggda och skötta av användarna själva. Seminarier har hållits i tre distrikt och ca 30 personer har utbildats i respektive distrikt. Sammanlagt har 36 projektförslag sänt in från de tre distrikten och 11 projekt har påbörjats. Trots att distriktsadministrationernas förståelse för nyttan av användarstyrda projekt har ökat i de tre distrikten är administrationernas förmåga att assistera självhjälsgrupperna fortfarande relativt begränsad p.g.a. delvis felaktig attityd och brist på resurser. Eftersom färdigställandetakten bestäms av självhjälsgrupperna uppstår ibland svårigheter att hålla utbetalningsplanen.

Stöd till självhjälsprojekt genom frivilligorganisationer.

Målet med projektet är att genom stöd via frivilligorganisationer åstadkomma varaktiga vatten- och sanitetsanläggningar initierade, byggda och skötta av användarna själva. Projektet har expanderat kraftigt - närmast fördubblats - under den senaste treårsperioden. Ca två tredjedelar av projekten bygger helt eller delvis på enkel teknologi att ta till vara regnvatten medan övriga använder sig av handpumpar eller självfall. Vid sidan av de rent tekniska komponenterna omfattar projektet utbildning i underhåll och management. Det totala antalet människor som berörs av projektet sedan 1996 uppgår till ca 500 000, varav 200 000 redan fått tillgång till tjänligt vatten. Investeringskostnaden per capita för delprojekten är väsentligt mycket lägre än för de som genomförs av ministeriet. Projektet bygger på efterfrågan från självhjälsgrupper varför planeringen baseras på tillgänglig budget snarare än antalet projekt. Budgeten har därför ökat efter hand för att möta efterfrågan och använda outnyttjade medel från andra projekt. Lokala frivilligorganisationers roll som aktörer inom vattensektorn har stärkts men det återstår arbete när det gäller att klargöra roller och arbetsfördelning mellan central och lokal nivå inom ramen för regeringens nya vattenpolicy.

Stöd till ministeriet i utarbetande och genomförande av en ny vattenpolicy

Målet med projektet är att stödja vattenministeriet i arbetet att utveckla en ny vattenpolicy för Kenya. Policyn skall inriktas på att statens roll i genomförande och drift av projekt skall minskas och att konsumenternas eget ansvar i motsvarande grad skall ökas. Den nya vattenpolicyn har under perioden antagits av regeringen och genomförandet av delar av

den har påbörjats. Erfarenheterna av att överföra ansvar till konsumenterna är som framgår ovan mycket goda medan det fortfarande finns visst motstånd till den nya policyn bland tjänstemännen på ministeriet.

Bedömning

Vattenprogrammet har över treårsperioden medfört att mer än 250 000 människor fått tillgång till tjänligt vatten. Programmet tjänar i många stycken som modell och föregångare för såväl andra givare i Kenya som för andra länder. Särskilt framträdande är härvidlag övergången till småskaliga projekt som ägs och drivs av lokala samfälligheter. Enkla tekniska lösningar och en ökande grad av lokal finansiering är viktiga element för att säkerställa brukarnas ägande och kontroll av anläggningarna.

Medelsutnyttjandet inom vattensektorn ligger på en hög nivå eftersom det har varit möjligt att omfördela medel till områden med högt medelsbehov, framför allt till projekt som genomförs via enskilda organisationer. Omfördelningen har underlättats av att utbetalningarna ej gjorts via statens ordinarie betalningssystem. Därmed har man lyckats använda budgeterade medel med god marginal. Extern revision har bekräftat att den finansiella kontrollen fungerat tillfredställande.

Programmets relation till Sidas handlingsprogram

Minskad fattigdom

Sambanden mellan förbättrad hälsa och gynnsammare förutsättningar för socio-ekonomisk utveckling å ena sidan och tillgången till tjänligt vatten å andra sidan är uppenbara i Kenya. Under den gångna treårsperioden har det Sida-stödda vattenprogrammet bl. resulterat i att 250 000 människor fått tillgång till tjänligt vatten. Programmets inriktning på lokala NGOs och självhjälpsgrupper på landsbygden innebär att det i hög grad är fattiga människor som drar nytta av programmet. Vidare syftar genomförandet av den nya vattenpolicyn som utarbetats med Sida-stöd, tillsammans med det rättsliga ramverk som skall åtfölja den, till att stärka dessa gruppers ägande och kontroll över sina egna vattenanläggningar. I dessa avseenden har stödet motsvarat målet om att vara fattigdomsinriktat.

Samtidigt finns det ingen garanti för att de mest fattiga och utsatta gynnas särskilt, som en följd av NGO- eller samfällighetsägda vattenanläggningar på landsbygden. Inkomstskillnader och annan ojämnr resursfördelning återfinns även här. Ett fortsatt stöd till vattensektorn i Kenya bör vara än mer fattigdomsinriktat genom att i dialogen med olika aktörer inom sektorn, projektval, utarbetandet av det legala regelverket, mm särskilt driva de fattigaste gruppernas intressen.

Hållbar utveckling

Vatten är en mycket knapp resurs i Kenya. Att öka och säkra tillgången på tjänligt vatten bidrar dels till att förebygga migration till områden där befolkningstrycket redan är mycket högt, dels till att möjliggöra migration från sådana områden. I detta avseende bidrar vattenprogrammet till att lätta på trycket i landområden som befinner sig i riskzonen för överbetning, erosion och annan utarmning av jorden.

Fred, demokrati och mänskliga rättigheter

Genom att öka tillgången på tjänligt vatten och genom att öka möjligheterna för människor att stanna kvar på sina ursprungliga boplatser, bidrar programmet till att minska rivaliteten om två mycket knappa naturresurser - vatten och jord - i Kenya. Mot bakgrund av 90-talets politiska utveckling med återkommande etniska sammanstötningar, där rivaliteten om naturresurser förefaller ha varit *en* anledning, är stödet i detta avseende sannolikt konfliktförebyggande - även om detta givetvis är en aspekt som är mycket svår att mäta.

Inriktningen på att stödja utarbetandet av en ny vattenpolicy med åtföljande rättsliga regelverk är i hög grad ämnat att stärka de fattigaste befolkningsgruppernas tillgång och rättigheter avseende nyttjande av landets knappa vattenresurser.

Jämställdhet

Ett av vatten- och sanitetsprogrammets delmål är att minska arbetsbördan för kvinnor och barn. Även andra delmål relaterade till socio-ekonomisk utveckling på landsbygden och förbättrad folkhälsa är i hög grad inriktade på att förbättra fattiga kvinnors situation. Resultatredovisningen visar att i projekt genomförda av ministeriet - *Kwale* respektive *Tharaka* - har totalt ca 270 000 människor fått tillgång till tjänligt vatten. Antalet kvinnor som erhållit utbildning i sanitet och samhällsutveckling motsvarar väl antalet män. Flera genderseminarier har genomförts i samband med programmen. När det gäller självhjälpsprojekt genomförda av NGOs och/eller andra grupper har det i flera fall varit fråga om kvinnogrupper. I dessa avseenden bidrar programmet väl till att främja jämställdhet.

Ett framtida stöd bör ta sikte på att ytterligare stärka fattiga kvinnors tillgång till vatten. Detta arbete bör ske både i urval och genomförande av lokala självhjälpsprojekt samt i stödet till genomförandet av den nya vattenpolicyn och det rättsliga ramverk som skall reglera rättigheter och skyldigheter i utnyttjandet av landets knappa vattenresurser.

Referenser

Assessment of Kenya-Sweden Co-operation on Water Supply and Sanitation, June 1998, (Stockholm Group for Development Studies AB)

Evaluation of Sida-Supported Health Programme, Sida 1998
Draft Sida Policy on Water Resources Management
Kenya-Sweden Water Supply and Sanitation Programme: Management Options for the NGO
Water and Sanitation Programme, June 1997
National Water Policy. January 1998. Ministry of Water Resources
Annual and Quartely Reviews of Sida-supported Water Supply and Sanitation Programme
Development of Capacity for Community Managed Water Supplies and Sanitation, Nilsson L,
1998
NGO-implemented Water Supply and Sanitation Projects in Kenya, Nilsson L, 1998
Proceedings from a Gender Sensitisation Workshop, Nakuru, April 1996
Audits of the Sida-supported Water Supply and Sanitation Programme, 1996-98.

Insats/projekt. Beslut, insatsens tidsperiod	Övergripande, sektoriellt mål	Projektmål	Uppnådda effekter, positiva el. negativa	Planerade prestationer	Uppnådda prestationer	Kostnadsutfall	Kommentarer	
Vatten- och sanitetsprogrammet i Kenya								
Kwale vatten- och sanitetsprojekt 1985- 1997	Förbättring av hälsa och den allmänna socioekonomiska utvecklingen genom att genom att öka tillgängligheten till vatten- och sanitetsanläggningar reducera sanitetsrelaterade sjukdomar samt kvinnors och barns arbetsbelastning	Åstadkomma varaktiga vatten- och sanitets- anläggningar som kan skötas och underhållas av användarna själva. Utfasning av Sida-stödet under 95/96 - 96/97 under samtidig förstärkning av användarnas förmåga att äga, sköta och underhålla anläggningarna.	190 000 människor har fått tillgång till rent vatten och utbildning i hygien. Lättnader i arbetsbörda för kvinnor och män. Reducering av antalet sjukdomsfall. Generell stärkning av kvinnors ställning. Förbättring av grupperas ekonomiska situation.	Rehabilitering av 35 brunnar. 179 nya/representerade hand- pumpar. Förbättring av 25 källor och vattentankar. Ut- bildning av 313 handhavare och 329 vatten-kommittéer. Förstärkning av distributions-system. 6 w orkshops.	35 brunnar rehabiliterade. 189 nya eller representerade handpumpar. 24 källor, vattentankar förbättrade. 314 handhavare, vattenkommittéer utbildade. Distributionssystem etablerat. 6 järnstilladshetsw orkshops hållna.	Sedan 95/96 har 4,2 miljoner SEK utbetalats. (Budget: 4,6 miljoner SEK. Sedan 1985 har ca 95 miljoner SEK utbetalats enligt 1998 års priser.	Uppnått totalt sedan 1987: 457 fungerade brunnar med handpump. 82 skyddade källor. 64 vattentankar. 2 förädlingsprojekt. 1200 toaletter.	
Tharaka vatten- och sanitetsprojekt 1988 - 1998		Åstadkomma varaktiga vatten- och sanitets- anläggningar som kan skötas och underhållas av användarna själva. Utfasning av projektet i december 1998.	75 000 människor har sedan 1988 fått tillgång till rent vatten och utbildning i hygien. Lättnader i arbetsbörda för kvinnor och barn. Inflyttning från näriggande, hårt belastade områden. Initierad ekonomisk utveckling i detta torra och fattiga område.	950701-981231:113 borrade brunnar med handpumpar. 49 vattentankar. 15 alternativa vattenanläggningar. 300 toaletter. Utbildning i hygien och sambandsutveckling.	Sedan 950701:137 brunnar med handpumpar. 31 vattentankar. 3 alternativa vattenanläggningar. 433 toaletter 18470 män och 22170 kvinnor har utbildats i hygien. 62892 män och 61 322 kvinnor har utbildats i sambandsutveckling.	Sedan 950701 har 18,1 miljoner SEK utbetalats (budget: 16,2 miljoner SEK)	Uppnått totalt sedan 1988: 251 brunnar med handpumpar. 11 vattentankar. 13 alternativa vattenanläggningar. 997 toaletter. 27 430 män och 29210 kvinnor utbildade i hygien. 81083 män och 71991 kvinnor utbildade i sambandsutv. 1 års förlängning föreslaget.	
Vattenpolicy-projekt		Att stödja vattenministeriet i arbetet att utveckla en vattenpolicy för Kenya	En vattenpolicy i vilken statens roll i byggandet och drift av vattenanläggningar väsentligt reducerats och konsumenternas eget ansvar i motsvarande grad ökats har antagits av regeringen. Genomförandet av väsentliga delar av policyn har påbörjats.	Seminarier, revidering och tryckning av policydokumentet. Kontaktförslag till andra länder. Konsultstudie rörande nuvarande och framtida aktörer inom vattensektorn i Kenya. Revidering av vattenlagen.	Policydokumentet färdigställt och godkänt av regeringen i Kenya. Besöksresor till Sydafrika, Uganda, Tanzania, Sverige, Finland och England. Konsultstudien avslutad. Första förslag till revidering av vattenlagen presenterad.	Utbetalt 2,6 miljoner SEK (budget 3,25 miljoner SEK)		
Överlämnande av driften av statliga vattenprojekt till samfundigheter		Ta fram rutiner för överlämnande-processen och för utbildning av samfundigheterna.	Ökad förståelse och klar attityd förändring i och utanför vattenministeriet. Det praktiska arbetet att överföra projekt till samfundigheterna har påbörjats.	Öka förståelsen för projekt administrerade direkt av brukarna. Utbildning av utbildare. Genomgång av reglerna för överföring av projekt. Utarbetande av handböcker. Testning av handböcker och överlämnande-processen. Uppföljning & utvärdering.	Workshops, tidningsartiklar & radioprogr. för informations-spridning. Utbildning av distriktspersonal. Konsult- ationsstudier. Handböcker har utarbetats och dist. till alla distrikt av vatten- ministeriet. 13 projekt har överlämnande-processen påbörjats.	2,5 miljoner SEK har utbetalats (budget 4,2 miljoner SEK).	Projektet tog inte fart förrän regeringen skutligen godkände den nationella vattenpolicyn i november 1997. Handböckerna används också redan i projekt finansierade av Finland och Belgien.	
Stöd till självhjälps- projekt genom frivilligorganisationer 1989 - 1998		Att genom stöd av frivilligorganisationer åstadkomma varaktiga vatten- och sanitetsanläggningar initierade, byggda och skötta av användarna själva.	200 000 människor har fått tillgång till bättre vatten och ökad kunskap om hygien. Lokala frivilligorganisationers roll som aktörer inom vattensektorn har stärkts. Spänningar mellan frivilligorganisationer och regeringen på central nivå.	Ökat kvantitativt och kvalitativt stöd till självhjälpsgrupper genom frivilligorganisationer. Åstadkommande av varaktiga anläggningar genom ökad användning av enkel teknologi och utbildning av	25 organisation har erhållit stöd. 30 projekt har erhållit stöd. 30 av de 39 projekten har baserats på enkel teknologi. 8 av de övriga är självfallsprojekt. 250 yrkes-män har utbildats i byggande. Inv. kostnaden/pers. har minskat från 650 till 125 SEK	Sedan 95-07-01 har 28 miljoner SEK utbetalats (budget 24,4 miljoner SEK)	Projektet bygger på efterfrågan från självhjälpsgrupper varför planeringen baseras på tillgänglig budget snarare än antal projekt. Budgeten har ökats efter hand för att använda outhyttjade fonder från andra projekt.	

2.4. STÖD TILL LANDSBYGD SVÄGAR

Mellan 1987-97 har Sida givit stöd till det nationella vägrehabiliteringsprogrammet "Minor Roads Programme" (MRP). Det svenska stödet har koncentrerats till fem distrikt - Kiambu, Muranga, Nyeri, Kirinyaga och Kitui. Programmet baserades på arbetsintensiva metoder. Förutom av Sverige stöddes programmet av ett antal andra givare och omfattade i sin helhet ett område där ca 50% av landets befolkning bor, och där 75% av jordbruksproduktionen äger rum.

Målet med programmet var att bidra till social och ekonomisk utveckling på landsbygden genom att få till stånd framkomliga vägar samt ökad sysselsättning och därmed stimulera den lokala ekonomin.

Vad gäller det svenska stödet visar utvärderingar att stödet i stort sett fått avsedd verkan även om inte prestationerna i de ursprungliga planerna helt uppnått:

Planerade prestationer 1993/94-1996/97

- Rehabilitering/upprustning av 390 km
- Periodiskt underhåll (grusning, mm) 300 km
- Rutinmässigt underhåll 3 900 km, 16 000 sysselsatta
- Utbildning av arbetskraftsbaserade entreprenörer

Uppnådda prestationer

- Rehabilitering/upprustning av 259 km (66%)
- Periodiskt underhåll 249 km (83%)
- Rutinmässigt underhåll 2 353 km (60%), 12 500 sysselsatta (78%)
- Utbildning av 22 arbetskraftsbaserade entreprenörer samt produktion av utbildningsmaterial. Det kan här framhållas att Världsbanken och Danida, efter att ha tagit del av resultaten i de Sida-stödda distrikten, kommer att använda sig av såväl utbildningsmaterialet som arbetskraftsbaserade entreprenörer i arbetet i sina resp. distrikt.

- Flexibiliteten i Sida-stödet, där man istället för att köpa ny utrustning finansierar rehabilitering av befintlig utrustning och finansiellt stöder utveckling av lokalt tillverkad utrustning, har rönt stor uppskattning bland andra givare till programmet.

Utbetalningarna för perioden uppgick till totalt SEK 55,4 miljoner (92%).

I syfte att öka programmets bärkraft har givarna gradvis reducerat sina bidrag vilket i motsvarande grad ökat det statliga bidragen. Regeringens bidrag till budgeten i de distrikt Sida stött har således utvecklats enligt följande (exkl. personalbistånd och studier): 20% 1993/94, 25% 1994/95, 32% 1995/96, 40% 1996/97.

Skillnaden mellan planerade och faktiskt genomförda prestationer förklaras främst av en nedjustering av de årliga arbetsplanerna som en följd av ökade löner till vägarbetarna, från planerade KES 50/dag till KES 140/dag.

I april 1998 undertecknades ett avtal där det svenska stödet koncentrerades till två distrikt - Kirinyaga och Nyeri - under det nya statliga "Roads 2 000 Programme". Avtalet sträcker sig till år 2 000, varefter det svenska stödet till sektorn enligt nuvarande planer ska vara utfasat.

Bedömning

Från en ekonomisk synvinkel är vägunderhåll mycket kostnadseffektivt. Ökad farbarhet på vägarna leder i kombination med lägre kostnader för reparationer och bränsle till lägre transportkostnader och stimulerar den ekonomiska aktiviteten ute i distrikten. Eftersatt underhåll skapar också högre kostnader för vägreparationer på sikt. Beräkningar visar att kostnaden för att rehabilitera en grusväg ökar med åtta-tio gånger om vägen inte erhållit löpande underhåll.

Arbetsintensiva metoder skapar sysselsättning och är billigare än teknologi- och utrustningsintensiva. Enligt ILO uppgår kostnaderna för arbetsintensivt vägunderhåll till endast 60% av kostnaderna för konventionella metoder. Att skapa sysselsättning för en undersysselsatt landsbygdsbefolkning är självfallet ett mycket angeläget mål.

Studier utförda av "Transport Research Laboratory" i Storbritannien visar att programmet skapat förutsättningar för ökade transportmöjligheter till lägre kostnad. I områden där vägarna var rehabiliterade gick bussbiljettpriserna ner med ca 25% medan efterfrågan på dessa transporter ökade med 10-15%. Bussförbindelser upprätthölls också under regnperioderna när livsmedelsförråden vanligen är knappa och frekvensen av sjukdomar som dysenteri och malaria ökar.

Det är oftast svårt att isolera effekterna av ett förbättrat vägnät från andra faktorer men studier från Centralprovinsen tyder på att programmet bidragit till:

- Ökad marknadsföring av jordbruksprodukter
- Förbättrad jordbruksrådgivning (eftersom tillgängligheten ökar)
- Ökad användning av mediciner och handelsgödsel
- Ökade hushållsinkomster
- Förändrade konsumtionsmönster eftersom en större andel av hushållen

inköp består av mediciner, transporter och livsmedel- En 20-30% ökning av inkomsterna i hushåll där en medlem är anställd i programmet.

Programmets relation till Sidas handlingsprogram

Minskad fattigdom

Enligt utvärderingar framstår vägrehabiliteringsprogrammet som fattigdomsinriktat direkt såväl som indirekt. Genom rekryteringen av lokalbefolkning till arbetsintensivt upprustnings- och underhållsarbete genereras inkomster till fattiga hushåll på landsbygden. Kostnaderna för transporter sjunker och tillgängligheten till hälsoposter, marknader, mm ökar. Ökad framkomlighet, lägre transportkostnader samt förbättrade möjligheter för bönderna att få insatsvaror och avsättning för sin produktion stimulerar också långsiktigt den ekonomiska utvecklingen och därmed möjligheterna för de fattiga att förbättra sina levnadsomständigheter.

Som framgår av resultatanalysen för markvårdsprogrammet har detta medfört ökad avkastning för småbrukarna, vilket i sin tur resulterat i en högre grad av livsmedelstrygghet men inte till att hushållens inkomster nämnvärt ökat. Som en följd av detta kommer programmet i framtiden mer fokuseras på hur småbrukarna, genom förbättrade insatsvaror, diversifiering och marknadsföring av sina produkter, kan öka sina inkomster. Skall denna nya inriktning ge resultat krävs självfallet väl fungerande transportmöjligheter till så låg kostnad som möjligt. Ur denna synvinkel är rehabilitering av landsbygdsvägar en viktig komponent för att markvårdsprogrammet skall lyckas med sin strategi att öka de fattigas inkomster.

Hållbar utveckling

Vägstödets bidrag till en hållbar utveckling bör kanske främst ses i ljuset av hur programmet stöder program och projekt syftande till att öka landsbygdsbefolkningens möjligheter till försörjning och ett drägligt liv. Som framgår ovan är t.ex. programmet ett viktigt komplement till markvårdsprogrammet vars huvudsakliga mål är att bidra till en hållbar jordbruksproduktion. Det kan i detta sammanhang också framhållas att det pilotprojekt som Markvårdsenheten genomförde i samarbete "Roads Department" inom det Sida-finansierade vägprogrammet under 1990-92, utgjorde grunden för de strategier för mark- och miljövårdande insatser längs vägar, som för närvarande håller på att genomföras.

Skall programmet i sig vara hållbart krävs att rehabilitering och underhåll av vägarna fortsätter också efter det att det externa stödet fasats ut.

Jämställdhet

Rekryteringen till arbetsintensivt rehabiliterings- och underhållsarbete omfattar även kvinnor så att också denna grupp direkt skall kunna öka sin inkomst. I detta avseende bidrar programmet till jämställdhetssträvanden eftersom kvinnornas kontroll över hushållets inkomster därmed stärks.

Roads 2 000 har som mål att minst 30% av arbetsstyrkan skall utgöras av kvinnor. Andelen kvinnor i arbetslagen uppgår idag till mellan 13-23%. Vissa variationer förekommer mellan upprustningsarbete, periodiskt underhåll och rutinmässigt underhåll. Periodiskt underhåll har den största andelen kvinnor. Vid ett seminarium i juni 1998 föreslogs bl. följande åtgärder för att öka rekryteringen av kvinnor till det Sida-stödda programmet i Nyeri och Kirinyaga.

Under planerings/etableringsfasen skall det tydligt framgå i all information och utbildning att programmets målsättning är att erbjuda både män och kvinnor arbetstillfällen och inkomster. Det bör framgå att denna målsättning kommer följas upp. Information om programmet (möten, anslag, mm) bör utformas så att kvinnor tydligt ser fördelarna, *för dem*, av en framkomlig väg. Information bör spridas på platser där man kan förväntas nå många kvinnor, t.ex. kyrkor och skolor.

Under genomförandefasen bör möjligheterna till internutbildning förbättras och särskilt riktas mot kvinnor, så att dessa i större utsträckning kan få arbetsledande uppgifter. Kvinnor i vägarbete erhåller vidare ofta ensidiga och traditionella uppgifter. Allmän "job-rotation" är ett sätt att öka variationen. Förmän måste tillse att inte arbetsmiljön missgynnar kvinnor avseende omklädningsmöjligheter, sanitet, hygien, mm. Ett mycket centralt problem är att förseningar i utbetalningar av löner från central nivå har visat sig drabba kvinnor hårdast, då dessa förseningar på ett omedelbart sätt drabbar den dagliga familjeförsörjningen, vilken oftast är kvinnans ansvar. Som en följd har förseningarna ofta lett till att kvinnor tvingats lämna programmet för att finna alternativa inkomstkällor. Stora ansträngningar bör läggas på att få löneutbetalningar att ske enligt avtal.

Referenser

Tekniska och kamerala revisioner (Price Waterhouse)
MoPW&H årsrapporter
Midterm Review of the MRP (Sida&DGIS, 1995)
Socio-Economic Impact Evaluation of the MRP, 1994
Highway Sector III Project, An Evaluation (TRL)
Report from Gender Seminar on support to Roads 2000, June 1998

[illegible]

2.5. DEMOKRATI OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

Stödet till området för demokrati och mänskliga rättigheter började i liten skala 1990/91 och utvidgades under de följande åren inför det allmänna flerpartivalet 1992. Till en början uppgick stödet till 1-2 mkr årligen och under perioden 1991/92 till 1994/95 utbetalades sammanlagt ca 7 mkr. Ambassaden har under perioden 1995/96 till 1997 lämnat stöd till mänskliga rättigheter och demokrati i Kenya i enlighet med AFRAs delegeringsbeslut 55/96, 47/97 (4 Mkr) samt tilläggsbeslut 170/97 (2 Mkr). Därutöver har tillkommit ett extra anslag uppgående till 6 Mkr för delfinansiering av ett nationellt valövervakningsprojekt i anslutning till de allmänna valen 1997 (AFRA 261/97). Totalt utbetalades under perioden 13.7 mkr (inkl valprojektet). De anslag som beviljats är baserade på den strategi "Demokrati och mänskliga rättigheter i Kenya - Lokal Strategi och handlingsplan 1995-1997" som ambassaden utarbetat. Stödet finansieras utanför landramen.

Målet för samarbetet är sammanfattningsvis att bidra till att förbättra situationen vad gäller mänskliga rättigheter i Kenya, samt stödja och främja demokratiseringsprocessen. De främsta målgrupperna är landsbygdens fattiga befolkning, kvinnorna samt den politiskt aktiva befolkningen. Stödet kanaliseras i allt väsentligt via kenyanska enskilda organisationer, MR-, kvinno- och kyrkliga organisationer.

Strategin är att arbeta långsiktigt mot förbättrad demokratiutveckling i landet genom stöd till opinionsbildning och det fria ordet; stöd till valprocessen och andra valrelaterade insatser, stöd till medborgarnas aktiva medverkan i det politiska livet och ökade kunskaper om demokratiska arbetssätt samt stöd till organisationer som verkar för en breddad politisk dialog. Regeringen visar inte aktivt intresse för att begära stöd till insatser som är specifikt inriktade på demokratiseringsprocessen. Ambassaden vinnlägger sig dock om att föra en konstruktiv dialog med myndigheterna om eventuellt stöd till sådana insatser. Ett förslag avseende demokratiutbildning riktad till högre statstjänstemän via Raoul Wallenberg institutet håller nu efter flera års diskussioner på att materialiseras.

Bedömning.

Totalt omfattar stödet 8.1 mkr under perioden 1 juli 1995 till 31 december 1997. Under 1997 beviljades stöd uppgående till 5,2 mkr till ett tjugotal olika organisationer som bedriver ett trettiotal aktiviteter eller projekt. Vid årets slut hade totalt 4,1 mkr utbetalats. Alla projekt utom tre avslutades

under året, rapporteringen fungerar bra utom i enstaka fall, där upprepade påminnelser till organisationen i fråga är nödvändiga. Fyra av organisationerna (IED, WOWESOK, CLEAN och CRIC) har utvärderats under året. I de tre förstnämndas fall var utvärderingarna positiva och rekommenderade fortsatt stöd. Beträffande CRIC framkom en hel del svagheter som i sin tur lett till en av flera givare stödd undersökning av organisationen. Denna undersökning visade att finansiell misskötsel förekommit och en grundlig revision av CRIC kommer nu att göras.

Mot bakgrund av att 1997 var ett valår har majoriteten av projekt som beviljats stöd fokuserats på medborgarutbildning, väljarutbildning eller andra aktiviteter i direkt anslutning till valförberedelserna. Som nämns ovan beviljades ambassaden extra medel om 6 Mkr för delfinansiering av ett nationellt valövervakningsprojekt. Detta projekt som var delfinansierat av fyra givare resulterade i att mer än 28 000 lokala valövervakare utbildades och bemannade alla vallokaler i landet. Projektet har utvärderats och bedöms ha varit mycket lyckat. En revision av projektet genomförs för närvarande.

Inriktningen på att särskilt tillgodose kvinnors behov i majoriteten av projekten har varit mycket tydlig. Likaså har ambassadens strategi att i största utsträckning finansiera aktiviteter på landsbygden och utanför Nairobi, kunnat infrias. Västra Kenya, kustområdet, Rift Valley och Central Province är områden som har nåtts av aktiviteterna. Sammanlagt har de av ambassaden finansierade aktiviteterna direkt nått ut till nära 9 000 människor, varav ca 2/3 har varit kvinnor. Indirekt har stödet nått många fler, eftersom i många fall de personer som erhållit träning och utbildning i sin tur förmedlat sina nyvunna kunskaper vidare i samhället.

Samordningen med andra givare har förbättrats ytterligare under perioden. Valövervakningsprojektet som samfinansierades av Storbritannien, Sverige, Danmark och Holland bedöms ha varit mycket framgångsrikt. De erfarenheter som projektformen givit håller för närvarande på att utvecklas ytterligare i samband med det framtida givarstödet till medborgarutbildning i anslutning till den författningsreform som just inletts.

En stor del av stödet har riktats direkt till kvinnoorganisationer eller avsett insatser med stort inslag av jämställdhetsaktiviteter. Antalet kvinnliga riksdagsledamöter efter det senaste valet förblev lågt, trots ett aktivt och välfinansierat stöd från många givare inom detta område. De slutsatser som kan dras härav är att dessa frågor måste erhålla ytterligare stöd och finansiering samt att medvetenheten om det motstånd som föreligger i det kenyanska samhället tydliggörs och analyseras. Det arbete och de resurser som satsats under de senaste åren torde emellertid bidra till att föra de kenyanska kvinnorna ett steg närmare ett jämställt samhälle.

Effekterna av insatserna är svåra att mäta och bedöma, inte minst p.g.a. den förhållandevis korta tid stödet pågått samt insatsernas och sektorns speciella karaktär. Resultaten är inte kvantifierbara eller kvantifierade och kan ej standardiseras. De utvärderingar som gjorts visar dock på lyckade resultat i fyra fall av fem. De viktigaste slutsatserna av de enskilda utvärderingar/uppföljningar samt revisioner som gjorts under perioden är:

att strategin har en adekvat inriktning och fungerar väl som styrinstrument. Efter två år och med valåret tillända är det emellertid tillfälle att nu revidera strategin

att ambassaden har spelat en aktiv roll inom sektorn och att det svenska stödet bidragit till den demokratiska utvecklingen i landet

att ambassaden fått ytterligare värdefull kunskap och erfarenhet om flera av de viktigaste aktörerna inom det civila samhället, och härnäst kan rikta in sig på en koncentration av stödet till färre aktörer

att behovet av fortsatt och intensifierat stöd till medborgarutbildning, särskilt på landsbygden och med kvinnor i fokus framstår som en av de allra viktigaste komponenterna för att på ett effektivt sätt bidra till demokratiseringsprocessen i det kenyanska samhället

att rapportering och uppföljning i de allra flesta fall fungerat mycket bra

att ansträngningarna på givarsamordningssidan burit frukt, men kan utvecklas ytterligare

att det administrativa arbetet på ambassaden varit betungande och att bristen på kapacitet bl a inneburit att en del projektförslag som hade varit väl värda stöd ej kunnat beredas

En revidering av strategin kommer nu att göras, liksom en intensifiering av givarsamordning och samfinansiering av lämpliga projekt. Tidigare års strävan att i dialogen med regeringen förmå den att använda landramsmedel för specifika MR/demokratiprojekt inom statliga nyckelinstitutioner kvarstår. Försök med att integrera medborgarutbildningskomponenter i det reguljära utvecklingsstödet inom områdena hälsa, vatten och jordbruk har liksom initierats.

Referenser

Demokrati & mänskliga rättigheter i Kenya, Lokal strategi med handlingsplan 1995-97
Utvärderingar av CLEAN, CRIC, RECAP-CLARION och KHRC

2.6. ÖVRIGT

2.6.1 Personal- och konsultfond

Inom landramen ges stöd till en personal- och konsultfond. Fonden utnyttjas till för utvecklingssamarbetet relevanta studier samt till finansiering av olika former av vidareutbildning av statstjänstemän. Insatser sker efter överläggningar med finansministeriet. I syfte att använda fonden mer strategiskt har ambassaden tillsammans med Världsbanken och brittiska DFID utarbetat ett större projekt syftande till effektivare och säkrare betalnings- och rapporteringsrutiner inom förvaltningen. Projektet har utarbetats i nära samarbete med finansministeriet och den kenyanska riksrevisionen. Projektet som är ett viktigt komplement till de ansträngningar ambassaden har gjort för att effektivisera utbetalningarna inom sektorprogrammen förväntas komma igång under senhösten 1998.

2.6.2 Enskilda organisationer

Utanför landramen ges ett omfattande stöd till svenska enskilda organisationer. Utbetalningarna uppgick till SEK 26,7 miljoner 1995, SEK 27,4 miljoner 1996 och SEK 40,9 miljoner 1997. Bland de organisationer som erhåller störst stöd återfinns: VI-skogen, Svenska Missionsrådet, Utan Gränser/Swedish Cooperative Center och Swedish Organisation of Handicapped International Aid Foundation. Ingen samlad utvärdering av resultatet av organisationernas verksamhet har gjorts, vilket också skulle vara mycket svårt givet den mycket varierade karaktären på deras arbete. Vid sidan av det "sektoriella" stöd organisationerna ger spelar de också utan tvivel en stor och viktig roll som överförare av kunskap och kapacitet till kenyanska systerorganisationer.

2.6.3 Urban utveckling

I december 1996 allokerade Sida SEK 15 miljoner för pilotprojekt syftande till urban fattigdomsbekämpning baserad på lokalt deltagande. Kenya föreslogs som ett av försöksländerna och i november 1997 besöktes Nairobi av en programhandläggare från INEC/Urban i syfte att identifiera tänkbara insatser och samarbetspartners. Tre tänkbara stödområden identifierades:

- Fysisk upprustning i slumområden genom lokala samfälligheter och med stöd av enskilda organisationer
- Samarbete med den enskilda organisationen "Maji na Ufanisi" för stöd till vattenprojekt i slumområden samt nätverksarbete
- Stöd till "Nairobi City Council" för utveckling av policyfrågor (med vissa reservationer)

I juni 1998 fattades beslut om ett ettårsstöd om SEK 2,5 miljoner till "Majina Ufanisi". Fortsatt stöd till organisationen är beroende av den utvärdering som skall göras efter det första årets verksamhet. I augusti 1998 gjordes ytterligare ett besök från INEC då det fastslogs att prioriteringarna från november ligger fast och att arbetet med att identifiera ytterligare insatser skall fortsätta.

Syftet med pilotprojektet är att på sikt, om så visar sig lämpligt, integrera urban fattigdomsbekämpning i landstrategin för Kenya. Pilotfasen beräknas uppgå till tre år och under år 2000 kommer en utvärdering att göras. Den uppskattade budgeten ligger på SEK 3-4 miljoner per år.

2.6.4 Regionalt kultur- och mediasamarbete

Det Östafrikanska samarbetet återupptogs 1995 genom The East African Cooperation Agreement. I programförklaringen och sekretariatets strategidokument, från samma år framhålls bl. vikten av samarbete mellan privata, icke-statliga och statliga institutioner, organisationer och företag inom områdena handel, forskning och kultur. På Kultur- och medieområdet har Sida arbetat regionalt i Östafrika sedan 1996. Fortsättningsvis kommer fokus i detta arbete ligga vid kapacitetsbyggande stöd till kultur- och medieindustrin, bevarande och revitalisering av byggt kulturarv, stärkande av det civila samhället och demokrati genom medier och teater samt alliansskapande och institutionellt stöd till regionala nätverk inom sektorn. I detta arbete berörs Kenya särskilt av:

Det Östafrikanska närradioprojektet. Pilotprojekt för kommunbaserad lokalradio. Regionalt 3-årsavtal om SEK 4,4 Miljoner, 1998-2001, genom Kenyabaserade Eco News Africa. *Det Östafrikanska boksektorsarbetet* genom East African Book Weeks och East African Book Development Secretariat. Regionalt 3-årsavtal 1998-2001 om SEK 4 Miljoner. *Stöd till det Östafrikanska Medie Institutet*, East African Media Institute. Process pågår av 3-årsavtal om initialt ca SEK 2,4 Miljoner. Stödet skall fokuseras på regionalt samarbete kring oberoende public service media, offentlighetsprincipen och institutionellt nätverksbyggande mellan institutets 14 medlemsländer. *Det regionala projektet "Africa 2009"* för bevarande och revitalisering av byggt kulturarv. I Kenya kommer fokus till att börja med ligga på projekt i kustområdet, Lamu och Mombasa. Projektet har byggts upp med svenskt stöd genom afrikanska antikvariemyndigheter i samarbete med UNESCO World Heritage Centre, ICCROM mfl. Regionalt Sida-stöd har indikerats för strategiperioden och kommer beslutas i början av 1999. *Det Östafrikanska teaterinstitutet*, East African Theater Institute. Fortsatt stöd till etableringen av institutet samt programstöd till konstnärlig kapacitetsbyggnad och demokratifrämjande teater. Process pågår av 3-årsavtal om initialt ca SEK 2,4 miljoner under strategiperioden.

STYRELSEN FÖR INTERNATIONELLT UTVECKLINGSSAMARBETE
105 25 Stockholm, Sweden
Tel: 08-698 50 00. Fax: 08-20 88 64
Hemsida: <http://www.sida.se>